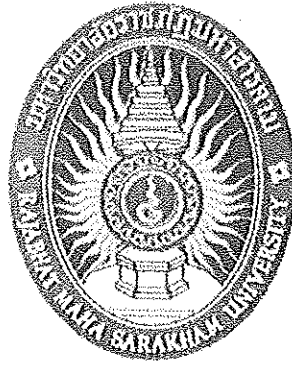

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

Ms 79808
1142

การศึกษาดนตรีและการแสดงกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ของหมู่บ้านในชนบท
จังหวัดมหาสารคาม : กรณีศึกษา บ้านชี ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม

โดย

พิทยวัฒน์ พันธะศรี

ศรีสะเกษ ๒๕๖๓
๑๖๓ - ๑๕๕๕๕๕๕

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ขอเสนอสถาบันราชภัฏมหาสารคาม
วันที่.....
เรื่อง..... 3 ธ.พ. 2550
เลข..... ก. ๑๗๑๗๐
เลขเรียกหนังสือ..... 306 พ346ก 2549

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย จากสถาบันวิจัยและพัฒนา

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

พ.ศ. 2549

การศึกษาค้นคว้าและการแสดงกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ของหมู่บ้านในชนบท
จังหวัดมหาสารคาม : กรณีศึกษา บ้านจี ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม

บทคัดย่อ
โดย
พิชญ์วัฒน์ พันระศรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย จากสถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
พ.ศ. 2549

ชื่อเรื่อง : คนตรีและการแสดงกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ของหมู่บ้านในชนบท

จังหวัดมหาสารคาม : กรณีศึกษา บ้านชี คำบลเขวาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม

ผู้วิจัย : นายพิทยวัฒน์ พันระศรี

หน่วยงาน/คณะ : มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ปีที่ได้รับทุน : 2549

ปีที่แล้วเสร็จ : 2550

บทคัดย่อ

การศึกษาคนตรีและการแสดงกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ของหมู่บ้านในชนบท จังหวัดมหาสารคาม : กรณีศึกษา บ้านชี คำบลเขวาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาวัฒนธรรมคนตรีและการแสดงของบ้านชีและศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมคนตรีและการแสดงของบ้านชี ผลการศึกษามีลักษณะตามประเด็นดังต่อไปนี้

1. วัฒนธรรมคนตรีและการแสดงของบ้านชี

1.1 คณะจีนครกลองยาว มีอุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงคือ กลองยาว กลองรำมะนา ฉาบ หรือ แส่ง ฉิ่ง กั๊บแก๊บ หรือ กรับ อีป้าง จะมีรูปแบบการตั้งขบวนอยู่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการบรรเลงอยู่กับที่ และรูปแบบการเดินบรรเลง คณะจีนครกลองยาวจะรับงานแสดงทั่วไปที่มีผู้ว่าจ้าง และชาวบ้านจะมีความเชื่อในเรื่องการไหว้ครู

1.2 คณะราตรีจีนคร มีอุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงเพียงพานคอกไม้ที่ทำจากใบตอง ในระหว่างการสวดก็จะนั่งพับเพียบและพนมมือไหว้ การแต่งกายจะนุ่งผ้าถุงพื้นบ้าน สวมเสื้อม่อฮ่อม นิยมสวดสรภัญญะในเทศกาลออกพรรษา และเข้าพรรษา คณะราตรีจีนครจะทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงทุกครั้ง

1.3 พ่อสมาน – แม่คำป็น อุทัยเลียง อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง แคน พิณ กลอง ฉาบ หรือ แส่ง ฉิ่ง การแสดงจะเริ่มจากการลำกลอนพื้นบ้านประเภทต่างๆ การลำเพลิน การลำล่องยาว และการลำเตี้ยลา งานแสดงจะขึ้นอยู่กับจะมีผู้ว่าจ้าง และมีความเชื่อในเรื่องพิธีการไหว้ครู

1.4 นางดวงจันทร์ นาสุริวงศ์ จะใช้เคนประกอบการแสดง ในอดีตจะลำกลอนคือลำคู่กับหมอแคน โดยจะเกริ่นไหว้ครู ลำประกาศศรัทธา ลำยาว ลำล่อง ลำเตี้ย ลำลา งานแสดงขึ้นอยู่กับจะมีผู้ว่าจ้าง และมีความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้ครู

1.5 นางสมบัติ ทองเจริญ และนางสุภาพร ทองเจริญ ใช้เพียงแคนในการแสดง เริ่มต้นจะเป็นการยกครู ลำประกาศศรัทธา กลอนถาม ลำกรีน การลำเรื่อง และลำลา งานแสดง ขึ้นอยู่กับจะมีผู้ว่าจ้าง และมีความเชื่อเกี่ยวกับพิธีการไหว้ครู

2. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงของบ้านชี

2.1 คณะชินครกลองยาว อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง เครื่องขยายเสียง พินไฟฟ้า อิเล็กโทน (Electone) กลองชุดทรีโอ (Trio) การตั้งขบวน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการบรรเลงอยู่กับที่ และรูปแบบการเดินบรรเลง การแต่งกายจะใส่เสื้อม่อฮ่อมและนุ่งโจงกระเบนเฉพาะการเข้าร่วมประกวดและพิธีสำคัญ

2.2 คณะราตรีชินคร มีอุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงเพียงพานดอกไม้ การแต่งกายยังคงรักษาการแต่งกายเหมือนอย่างในอดีต คือจะนุ่งผ้าถุงพื้นบ้าน (หมี ผ้าฝ้าย ผ้าไหม) สวมเสื้อม่อฮ่อม และใช้สไบสีขาวพาดบ่า

2.3 พ่อสมาน – แม่คำป็น อุทัยเถียง อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง แคนแปด กลอง พินโปรง ฉาบ และ ฉิ่ง ปัจจุบันก็จะมียานแสดงแล้วแต่ผู้ว่าจ้าง และยังคงมีความเชื่อในเรื่องพิธีการไหว้ครูเพื่อช่วยเสริมให้เกิดความเชื่อมั่นในการบรรเลง

2.4 นางดวงจันทร์ นาสุริวงศ์ ปัจจุบันจะใช้อุปกรณ์ในการแสดงเป็นเครื่องดนตรีสากลตามลักษณะของหมอลำซึ่ง หลังจากปีพุทธศักราช 2547 หมอลำดวงจันทร์ได้กลับมาใช้รูปแบบการแสดงเดิมก็คือ เวลาการลำก็จะลำกับแคน แต่เวลาร้องเพลงก็จะร้องกับวงดนตรีสากล

2.5 นางสมบัติ ทองเจริญ และนางสุภาพร ทองเจริญ หลังจากปีพุทธศักราช 2545 ได้กลับมาลำกับแคนวงเดียวในรูปแบบของหมอลำกลอนจนถึงปัจจุบัน รูปแบบการแสดง เริ่มต้นจะเป็นการไหว้ครู กลอนลำประกาศศรัทธา กลอนถามข่าว ลำกรีน การลำเรื่อง และลำลา

TITLE : The music and show studies with the changing of culture of the village in the local, MahaSarakham Province : Case Study Ban khi, Khaoyai sub-District, Kantharawichai District, MahaSarakham Province

FACULTY : Humanistes and Social Sciences

RESEARCHER : Mr. Pittayawat Pantasri

ACADEMIC YEAR : 2006

ACADEMIC YEAR : 2007

ABSTRACT

The music and show studies with the changing of culture of the village in the local, Maha Sarakham Province : Case Study Ban khi, Khaoyai sub-District, Kantharawichai District, Maha Sarakham Province, the purpose of this research, to study the music and show culture of Ban Khi and to study (the changing of music and show culture of Bankhi. The result for each aspect as the follow.

1. Music and Show culture of Ban Khi

1.1 Khi Nakhon Klong Yaw Group, The tools use for showing are Klong Yaw, Klong Ram Ma Na, Chab or Saeng Ching KabKaeb or Krab Ipang will have 2 ways of procession setting are non-walking play and walking play. Khi Nakhon Klongyaw will show up to the employers and the villagers will believe in Waikhu.

1.2 Ratikhinakon Group the tools use for showing is only footed tray's flowers make by banana leaves. The period of pray will sit crossleged and to clasp hands together (WAI). The dress will wear traditional Thai Sarong wear Mo-hom shirt, they like to pray Saraphanya in Ook-Phan-Sa and Khao-Phan-Sa festival. Ratikhinakon always has Waikhu.

1.3 Pho saman - Mae Khampan Uthailing, the tools use for showing are Kaen, Phin, Klong, chab or Saeng Ching. The showing will start from the traditional Lam Klon, Lan Phoen, Lam Klongyaw, and Lam Toei, Lam La. The showing will be depend on their employers and they believe in Wai-Khu.

1.4 Mrs. Duangchan Nasuriwong will use Kean with showing. In the past, will use Lam Klon together with Kean player. By starting from Wai-Khu, Lam Pra Kat Sat Tha, Lam Yaw, Lam Toei, Lam La. The Showing will depend on the employers and they believe in Wai-Khu.

1.5 Mrs.Sombat Thongcharoen and Mrs.Suphapon Thongcharoen use only Kaen in showing.By starting with,Yok-Khu, Lam Pra Kat Sat Tha,Klon Tham,Lam Koen,Lam Rueaing,Lam La. The showing depend on their employers and they believe in Wai-Khu.

2. The changing of music and show culture of Ban Khi

2.1 Khi Nakhon Klong Yaw Group,The tools use in showing are amphify,Electric Lute (Phin),Electone,Trio Drum Set.They have 2 ways of procession setting are non-walking play and walking play. The dress will be Mo-Hom shirt and Thai Sarong only for contest or for important ritual.

2.2 Rati Khi Nakhon Group,the tools use in showing will have only footed tray's flowers.The dress will be the same as in the past.They wear traditional Thai Sarong (Mi,Cotton,Silk)wear Mo-Hom shirt and use white breast cloth.

2.3 Pho Saman-Mae Khampan Uthailiang,the tools use for showing are Kaen-Paet,Klong,Phin-Pong,Chab,and Ching. Now,they have showing depend on their employers and they also believe in Wai-Khu to support them have more confident in playing.

2.4 Mrs.Duangchan Nasuriwong ,Now will use the tools in showing to be international musician instruments follow the character of Mo-Lam-Sing.After,2004 Mrs.Duangchan return to use the previous style that she will Lam with Kaen but,when her sing,she will sing will international band.

2.5 Mrs.Sombat Thongcharoen and Mrs.Supapohn Thongcharoen,after 2002 will return to Lam with Kaen Duang Diaw in style of Mo Lam Klon until now. The style of showing will start from Wai-Khu,Lam Pra Kat Sat Tha,Klon Tham Khaow,Lam Koen,Lam Rueaing and Lam La.

ประกาศคุณูปการ

การศึกษาคนตรีและการแสดงกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ของหมู่บ้านในชนบท จังหวัดมหาสารคาม : กรณีศึกษา บ้านชี ตำบลเขวาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ดำเนินได้ด้วยดีเพราะได้รับการสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณคุณพ่อสุวรรณ วงษ์หาแพง หัวหน้าคณะจีนครกลองยาว และชาวคณะจีนครกลองยาวทุกท่าน แม่ราตรี เกตุยงค์ หัวหน้าคณะราตรีจีนคร และชาวคณะราตรีจีนครทุกท่าน พ่อสมาน – แม่คำปิ่น อุทัยเลี้ยง นางดวงจันทร์ นาสุริวงศ์ นางสมนัตติ – นางสุภาพร ทองเจริญ ที่ได้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณนายสรรพวิท เจริญพานิชย์ นายปลุก สินทร ที่ได้ช่วยเก็บบันทึกข้อมูลงานวิจัยครั้งนี้จนสมบูรณ์อย่างที่สุด

ขอขอบคุณอาจารย์มิ่งขวัญ พัฒมะนา ที่ได้ช่วยแปล เรียบเรียง และตรวจทานบทคัดย่อให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

คุณความดีหรือประโยชน์อันจะพึงมีจากงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาบูรพคณาจารย์ที่ได้สรรสร้างวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงอันเป็นวัฒนธรรมอันสูงค่าที่อยู่คู่กับชาวอีสานมาช้านาน และผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยชิ้นนี้จะช่วยสืบทอดภูมิปัญญาของชาวอีสานให้คงอยู่สืบต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

พิทยวัฒน์ พันระศรี
ผู้วิจัย

สารบัญ

บทที่	หน้า
1. บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการวิจัย.....	5
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้านอีสาน.....	6
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการแสดงพื้นบ้านอีสาน.....	10
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม.....	12
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	15
3. วิธีดำเนินการวิจัย.....	18
ขั้นรวบรวมข้อมูล.....	18
ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล.....	18
ขั้นนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า.....	19
4. ผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล.....	20
วัฒนธรรมดนตรีและการแสดงของบ้านชี	20
ตำบลเขาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม.....	
คณะชินครกลองยาว.....	20
คณะราตรีชินคร.....	32
พ่อสมาน - แม่คำปิ่น อุทัยเลี้ยง.....	41
นางดวงจันทร์ ฝนแสนห่า(นาสุริวงศ์).....	52
นางสมบัติ ทองเจริญ และ นางสุภาพร ทองเจริญ.....	57

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมคนตรีและการแสดงของบ้านชี	62
ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดมหาสารคาม.....	
คณะขึ้นครกกลองยาว.....	62
คณะราตรีขึ้นคร.....	68
พ่อสมาน - แม่คำปิ่น อุทัยเลี้ยง.....	69
นางดวงจันทร์ ผ่นแสนห้า (นาสุริวงศ์).....	71
นางสมบัติ ทองเจริญและนางสุภาพร ทองเจริญ.....	73
5. สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	75
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	75
ขอบเขตของการวิจัย.....	75
วิธีดำเนินการวิจัย.....	76
สรุปผล.....	76
อภิปรายผล.....	91
ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป.....	94
บรรณานุกรม.....	96
ประวัติผู้วิจัย.....	101

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1. นายสุวรรณ วงหาแพง.....	20
2. กลองยาวของคณะชินครกลองยาว.....	22
3. กลองร่ำมะนาของคณะชินครกลองยาว.....	23
4. ฉาบที่ใช้ในคณะชินครกลองยาว.....	24
5. รูปแบบการบรรเลงอยู่กับที่.....	25
6. รูปแบบการเดินบรรเลง.....	26
7. รูปแบบจังหวะการบรรเลงของคณะชินครกลองยาว.....	26
8. การแต่งกายของคณะชินครกลองยาว.....	27
9. คาย้อ หรือเครื่องโห่หัวครู.....	31
10. การโห่หัวครูของคณะชินครกลองยาว.....	31
11. พานดอกไม้ ใช้ประกอบพิธีโห่หัวครูสดศรีภัญญะ.....	32
12. การนั่งสดศรีภัญญะ และการแต่งกายของคณะราตรีชินคร.....	33
13. นายสมาน อุทัยเลี้ยง	41
14. นางคำปิ่น อุทัยเลี้ยง	43
15. แคน ของนายสมานอุทัยเลี้ยง.....	45
16. พิณ ที่ใช้ในคณะหมอลำนายสมาน อุทัยเลี้ยง.....	46
17. กลอง ที่ใช้ในคณะหมอลำนายสมาน อุทัยเลี้ยง.....	47
18. ฉาบและฉิ่ง ที่ใช้ในคณะหมอลำนายสมาน อุทัยเลี้ยง.....	48
19. การแสดงของพ่อสมาน แม่คำปิ่น อุทัยเลี้ยง.....	50
20. ควงจันทร์ ฝนแสนห่า (นาสุริวงศ์).....	52
21. เตียง หรือแคร่ที่ใช้เป็นเวทีหมอลำในอดีต.....	54
22. การแต่งกายของหมอลำควงจันทร์ นาสุริวงศ์.....	54
23. หมอลำควงจันทร์ นาสุริวงศ์ ลำโดยมีแคนประกอบ.....	56
24. หมอลำสมบัติ ทองเจริญ และหมอลำสุภาพร ทองเจริญ.....	57
25. การแสดงของหมอลำสุภาพร ทองเจริญ.....	60
26. เครื่องขยาขี้ผึ้งของคณะชินครกลองยาว.....	62
27. พิณไฟฟ้าของคณะชินครกลองยาว.....	63

สารบัญภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
28. การบรรเลงพิณไฟฟ้าของคณะซิงครอลองยาว.....	64
29. อีเลค โทน (Electone) ที่ใช้ในคณะซิงครอลองยาว.....	65
30. กลองชุดทรีโอ (Trio).....	65
31. การบรรเลงกลองชุดทรีโอ (Trio).....	66
32. รูปแบบการเดินทางบรรเลงในปัจจุบัน.....	66
33. การบรรเลงของคณะซิงครอลองยาว.....	67
34. การร่วมแสดงกับวงหมอลำในปัจจุบันของแม่คำปิ่น อุทัยเสียง.....	70
35. เครื่องดนตรีสากลและอุปกรณ์แต่งเสียงที่ใช้ในวงหมอลำปัจจุบัน.....	71
36. เวทีที่ใช้ในการแสดงของหมอลำควงจันทร์ นาสุรวงศ์ในปัจจุบัน.....	72

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเพณีและวัฒนธรรมของไทยเป็นสิ่งที่ได้รับการเรียนรู้และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง มีการถ่ายทอดโยง การแพร่กระจาย การลอกเลียนแบบ และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมได้แก่วิถีการดำเนินชีวิต สภาพสังคม สภาพแวดล้อม รวมไปถึงคติความเชื่อต่างๆที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา

คนไทยนับแต่อดีตกาลมา มีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับศิลปะและวัฒนธรรมหลายรูปแบบ ซึ่งล้วนแต่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันโดยตลอด ที่เห็นได้ชัดจนได้แก่ด้านดุริยางคศิลป์ซึ่งจะสอดแทรกอยู่ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ การที่มนุษย์ในยุคปัจจุบันมีโอกาสได้พบเห็น ได้ยิน สิ่งที่งดงามจากศิลปะแขนงต่างๆ อันกล่าวได้ว่าเป็นอาหารด้านจิตใจและสติปัญญา เพราะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดและสร้างสรรค์ให้ไว้โดยเฉพาะดนตรีและการขับร้อง จัดเป็นศิลปะที่แพร่หลายทั่วไปในสังคม (จำรูญ หอมระรื่น. 2534 : 1) วัฒนธรรมทางด้านดนตรีชนชาติไทยมีดนตรีเป็นเอกลักษณ์ในทุกส่วนของภูมิภาคทั่วไปได้ พื้นฐานของสังคมไทยตั้งแต่อดีตมา เป็นสังคมที่เต็มไปด้วยดนตรี และนาฏศิลป์ไทย จังหวะชีวิตของคนไทยเรานั้นจะต้องมีนาฏศิลป์และดนตรีไทยเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากจังหวะของสังคมไทยจะมีการทำบุญฉลองในพิธีกรรมต่างๆ นอกจากนั้นชีวิตของสังคมไทยที่จะต้องเกิดขึ้นตามเทศกาล หรือตามประเพณีก็ยังต้องมีนาฏศิลป์และดนตรีไทยเข้ามาเกี่ยวข้องแทบจะทุกเทศกาล ดนตรีเป็นศิลปะที่เกิดจากหลังความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในกรอบของเวลาและสถานที่ที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นมนุษย์ที่อยู่ในสถานที่เดียวกันแต่ต่างยุคสมัย หรือมนุษย์ที่อยู่ยุคสมัยเดียวกันแต่ต่างสถานที่ย่อมจะมีรสนิยมต่อศิลปะการดนตรีที่แตกต่างกัน (ธนพชร นุตสาระ. 2546 : 1)

ดนตรีและการแสดงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เป็นวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดและสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่โบราณกาล ดังปรากฏหลักฐานชื่อเครื่องดนตรีและการแสดงในประเพณีและวัฒนธรรมในวรรณกรรมอีสาน เช่น เรื่องขุนนางอ้าว ได้กล่าวถึงพิธีกรรมการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไว้ว่า

แต่นั้น หมอผีเจ้า ชมกล่อมเสียงระบำ
เขาก็ พากันเตาะ ต่อยกลอง ทั้ง ฆ้อง

เอาทั้ง	ขาหมูพร้อม	ขาควายเมื่อฮีบ
	ถวยแก่เจ้า	ถนถ้ำเบ็งเนน ท่านเฮย
แต่นั้น	ฝูงเขาได้	ฮินค่านางกล่าว
	มือฟาคทั้ง	หวงแก้วแก้ววี
	ไต่ปีพร้อม	เขาเป่าเนื้อระบำ
	สี่ซอขับ	ค้อยกลอง ทั้ง ม้อง

(สันทนา ทิวทงศา. 2535 : 189-190)

และในเรื่องผาแดงนางไอ่ได้กล่าวถึงการใช้ดนตรีในพิธีกรรมการแห่บั้งไฟไว้ว่า

มีทั้ง	สมณเจ้า	โหลมาเคียระคาย
ฝูงหมู่	พิณพาทย์ม้อง	คังก้องสนั่นเมือง
ฟังฮิน	เสียงคันท้า	เขาแห่ไฟหลวง แลเฮย
ฝูงหมู่	โทยกลองแลง	เป่าสะโนไปหน้า
บางห้อง	ขอซาฟ้อน	ตามทางแอะแอน
บางห้อง	ตีฟาคม้อง	คังก้องคันท้า
...		
ฟากัน	สนสนเข้า	สาวฮามฟังปาว
มีทั้ง	เด็กหนุ่มน้อย	ชาวบ้านหลังโฮม
ฟังเสียง	ทมทมก้อง	เสียงกลองซอขลุ่ย
	พิณพาทย์พร้อม	แคนไค้พ่องระบำ

(สันทนา ทิวทงศา. 2535 : 210-211)

จากคำประพันธ์ดังกล่าว ทำให้ได้ข้อมูลเพิ่มเติมขึ้นว่า เครื่องดนตรีและพิธีกรรมดังกล่าวต้องมีอยู่ก่อนเกิดวรรณกรรม 2 เรื่องนั้น แต่จะเกิดมาเมื่อใดและมาจากไหนหรือเกิดขึ้นได้อย่างไรยังไม่พบหลักฐาน

ปัจจุบันการนำดนตรีมาใช้ในสังคมมีความหลากหลาย และมีรูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น ดนตรีและการแสดงไม่ได้กระทำเพื่อบูชาในสิ่งที่ตนเองให้ความเคารพนับถือ หรือไม่ได้แสดงดนตรีในวาระโอกาสที่สำคัญในพิธีกรรมต่างๆเท่านั้น แต่ดนตรีและการแสดงในปัจจุบันเป็นการแสดงเพื่อประกอบอาชีพ เป็นการแสดงเพื่อหารายได้มาใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นการแสดงที่มีผู้ว่าจ้าง หรือเป็นการแสดงดนตรีที่หวังสิ่งตอบแทนเป็นวัตถุที่มีค่า ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ทำให้ทำให้วัฒนธรรมการแสดงดนตรีเปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นเครื่องดนตรี รูปแบบการบรรเลงดนตรี โอกาสที่ใช้ในการบรรเลงดนตรี การประสมวงดนตรี การถ่ายทอดการบรรเลงดนตรี เป็นต้น นอกจากนี้การแสดงประเภทต่างๆก็มีการ

เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสนิยมของโลกตะวันตก ซึ่งมีผลให้วัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยอีสานค่อยๆถูกกลืนหายไป

ดนตรีและการแสดงอีสาน เป็นมรดกทางวัฒนธรรม การรักษาวัฒนธรรม ถือเป็นการรักษาสมบัติอันมีค่ายิ่งของชาติ เพราะศิลปวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ขึ้นอยู่กับสภาพของสังคม ความเชื่อ ความศรัทธาในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน และเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างค่านิยมที่ดีในชุมชน ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องดนตรีและการแสดงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยคาดว่าจะทำให้ได้ประโยชน์หลายประการ โดยเฉพาะการได้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การแพร่กระจายวัฒนธรรม และการลอกเลียนแบบทางวัฒนธรรม อันจะเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบต่อวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงของท้องถิ่นอีสานสืบไป

ผู้วิจัยได้เลือกบ้านชี หมู่ 5,13,19 ตำบลเขวาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 13 กิโลเมตร เป็นหมู่บ้านที่มีขนาดใหญ่ประมาณ 350 ครัวเรือน มีวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงหลายอย่าง เช่น คณะกลองยาว คณะสวดสรภัญญะ และคณะหมอลำ ซึ่งจากความหลากหลายทางวัฒนธรรมดนตรีและการแสดง บ้านชีจึงมีความเหมาะสมที่จะทำการศึกษาในครั้งนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงของบ้านชี ตำบลเขวาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงของบ้านชี ตำบลเขวาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ขอบเขตของการวิจัย

1. การศึกษาครั้งนี้จะทำการศึกษาในบ้านชี หมู่ 5,13,19 ตำบลเขวาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
2. การศึกษาครั้งนี้จะศึกษากลุ่มดนตรีและการแสดงที่มีอยู่ในบ้านชี หมู่ 5,13,19 ตำบลเขวาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โดยแยกประเภทการแสดงดังนี้
  - 2.1 กลุ่มการแสดงดนตรี
    - 2.1.1 คณะซืนครกลองยาว
  - 2.2 กลุ่มการแสดงสรภัญญะ
    - 2.2.1 คณะราตรีซืนคร

2.3 กลุ่มการแสดงหมอลำ

2.3.1 พ่อสมาน - แม่คำป็น อุทัยเลี้ยง

2.3.2 นางดวงจันทร์ ฝนแสนห่า(นาสุริวงค์)

2.3.3 นางสมบัติ ทองเจริญ และ นางสุภาพร ทองเจริญ

3. การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะศึกษาเนื้อหาของวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงดังนี้

3.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง

3.2 รูปแบบการแสดง

3.3 โอกาสในการแสดง

3.4 พิธีกรรมและความเชื่อ

4. ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ สมาชิกในคณะวงดนตรีและการแสดง ที่อยู่ในบ้านจี

ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องดนตรีและการแสดงกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม :กรณีศึกษา บ้านจี ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ครั้งนี้ผู้วิจัยคาดว่าจะเกิดประโยชน์ ดังนี้

1. เพื่อให้ทราบถึงวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงของบ้านจี ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

2. เพื่อให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงของบ้านจี ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

นิยามศัพท์เฉพาะ

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม หมายถึง การค้นพบ การประดิษฐ์สิ่งใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน หรือคิดหาวิธีใหม่มาใช้ในสังคม มีการพัฒนาปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น และมีการแพร่กระจายให้กว้างขวางออกไป ในที่นี้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของดนตรีและการแสดงที่อยู่ในบ้านจี

ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง หมายถึง ส่วนที่นำมาประกอบการแสดงดนตรีและการแสดงต่างๆ เช่น เครื่องดนตรี เครื่องขยายเสียง เครื่องแต่งกาย เป็นต้น

รูปแบบการแสดง หมายถึง วิธีการนำเสนอการแสดงดนตรีและการแสดงต่างๆ เช่น รูปแบบการบรรเลงกลองยาว รูปแบบการฟ้อนรำ รูปแบบการแต่งกาย เป็นต้น

โอกาสในการแสดง หมายถึง งานต่างๆที่คณะดนตรีและการแสดงได้ไปร่วมทำการแสดงหรือร่วมการประกวด

พิธีกรรมและความเชื่อ หมายถึง การกระทำที่แสดงออกถึงการเคารพในสิ่งที่ตนนับถือ ในที่นี้ จะหมายถึงพิธีกรรมและความเชื่อของคณะคนตรีที่อยู่ในบ้านชี หมู่ 5,13,19 ตำบลเขาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

กรอบแนวคิดและทฤษฎีในการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้กรอบแนวคิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของ Ember and Ember (1977 : 424-430) ซึ่งกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมเกิดจากปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ การค้นพบ และการประดิษฐ์ การแพร่กระจายวัฒนธรรม และการยอมรับวัฒนธรรม ซึ่งสรุปได้ดังนี้

การค้นพบและการประดิษฐ์ หมายถึง กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ ความคิด กิจกรรมหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ และได้มีการเผยแพร่ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน กระบวนการนวัตกรรมเริ่มต้นจากการนำความรู้ในวัฒนธรรมใหม่ให้แก่บุคคลในชุมชน แล้วกลุ่มบุคคลเกิดการรับรู้หรือค้นพบวัฒนธรรมนั้น มีการถกเถียงถกเถียงแล้วประดิษฐ์หรือสร้างสิ่งใหม่ขึ้น แต่อยู่บนพื้นฐานคงความคิดของสิ่งประดิษฐ์เก่า

การแพร่กระจายวัฒนธรรม หมายถึง การแพร่กระจายวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง รูปแบบของการแพร่กระจายอาจเกิดขึ้นโดยตรง (Direct Contact) โดยผู้คิดค้นนำเผยแพร่ และการเผยแพร่ทางอ้อม (Intermediate Contact) เป็นการแพร่กระจายโดยผ่านบุคคลที่สามแล้วแพร่กระจายไปยังบุคคลในสังคมอื่น การแพร่กระจายวัฒนธรรมไปสู่อีกสังคมหนึ่ง มิได้เกิดการยอมรับในวัฒนธรรมใหม่ทั้งหมด บางครั้งต้องมีการเลือกสรรเพื่อให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมเก่า

การยอมรับวัฒนธรรม หมายถึง การที่วัฒนธรรมแข็งแกร่งกว่าแพร่กระจายเข้าสู่วัฒนธรรมอ่อนกว่าแล้วทำให้เกิดการยอมรับ การยอมรับวัฒนธรรมบางครั้งเป็นแบบผสมผสาน (Assimilation) ระหว่างวัฒนธรรมเก่าและวัฒนธรรมใหม่ หรือบางครั้งก็อาจแสดงออกในการต่อต้านวัฒนธรรมใหม่ (Reaction) ในรูปแบบต่างๆกัน (บุญโฮม พรศรี. 2543 : 4)

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องดนตรีและการแสดงกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษา บ้านขี้
ตำบลงิ้วใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ครั้งนี้ผู้วิจัย ขอนำเสนอเอกสารและงานวิจัยที่
เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้านอีสาน
2. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการแสดงพื้นบ้านอีสาน
3. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้านอีสาน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2535 : 262) ได้กล่าวว่า คนตรี หมายความว่า ลำดับ
เสียงอันไพเราะและคำว่าคนตรีตรงกับภาษาอังกฤษว่า Music ซึ่งหมายความว่าคนตรีคือศิลปะแห่งการ
ร้อยกรองเสียงร้องหรือเสียงคนตรีเข้าเป็นทำนอง เสียงประสานจังหวะลีลา และกระแสเสียง เพื่อให้
เป็นบทเพลงที่มีโครงสร้างที่สมบูรณ์ และก่อให้เกิดความสะเทือนอารมณ์ และสุชาติ ภาควิชาศิลป และ
คณะ (2546 : 6) ได้กล่าวว่า คนตรี มาจากภาษาสันสกฤตว่า ตันตริ แปลว่า สาย หรือ เครื่องดนตรี
จำพวกเครื่องสาย ส่วนไทย และเขมรนำมาใช้ในความหมายทั่วไปว่า คนตรี ส่วนเฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี
(2530 : 11) ได้ให้ความหมายของคนตรีว่าเป็นศิลปะที่วิวัฒนาการควบคู่ไปกับมนุษยชาติตั้งแต่อดีต
จนถึงปัจจุบันและจะคงพัฒนาต่อไป แต่ส่วนประกอบและหน้าที่ของเครื่องดนตรียังคงไม่เปลี่ยนแปลง
ท่วงทำนอง ลีลาของเครื่องดนตรี วงคนตรี เพลง ผู้แต่ง มีทั้งคงที่และเปลี่ยนแปลง และเนาวรัตน์
หงษ์ไพบูลย์ (2533 : 28) กล่าวว่า คนตรีพื้นเมืองเป็นคนตรีที่เกิดขึ้นเฉพาะถิ่นและเป็นที่ยอมรับ
ขับร้องเล่นกันอยู่ในถิ่นนั้นมีทั้งบรรเลงเดี่ยวและประสมกับวงกับประกอบการแสดงประกอบพิธี ซึ่ง
สอดคล้องกับ จินตนา คำรงค์เลิศ (2533 : 22-49) ได้ศึกษาองค์ประกอบของคนตรีพื้นบ้านมีลักษณะ
เด่นสรุปได้ดังนี้

1. มีความต่อเนื่องเชื่อมโยงระหว่างอดีตและปัจจุบัน
2. มีความแตกต่างที่เป็นผลพวงมาจากพลังสร้างสรรค์ทั้งของบุคคลและกลุ่มชน
3. ลักษณะของเพลง หรือคนตรี ที่หลงเหลืออยู่นั้น เกิดจากการเลือกสรรของกลุ่มชนซึ่งเป็น
ตัวกำหนดรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือหลายรูปแบบ

ศุจริต บัวพิมพ์ (2533 : 808-813) ได้กล่าวถึงดนตรีพื้นบ้านว่า ดนตรีพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น แต่ละภาคมีความแตกต่างกันออกไปตามชนิด ประเภท ท่วงทำนอง และลีลา ตลอดจนสำเนียงของเสียงดนตรี ลักษณะที่เด่นของดนตรีพื้นบ้านก็คือเป็นการถ่ายทอดเสียงในลักษณะของมุขปาฐะอันเกิดจากการฟังมากกว่าวิธีอื่นๆ และดนตรีพื้นบ้านไม่ใช่ออกมาเพื่อความบันเทิงรื่นรมย์เท่านั้น แต่มีความเกี่ยวพันกับกิจกรรมอื่นๆ เช่น การทำพิธีกรรม การทำงาน การเดินรำและประกอบในประเพณีต่างๆ นอกจากนี้ดนตรีพื้นบ้านยังมีการแต่งท่วงทำนองขึ้น โดยขับพลันโดยปราศจากการเขียน โน้ต คงใช้การจดจำผ่านทางหูเท่านั้น นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของการอนุรักษ์เพลงพื้นบ้าน สภาพการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่ดนตรีและเพลงพื้นบ้านในปัจจุบัน ปัญหาในการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่ดนตรีและเพลงพื้นบ้านในปัจจุบัน แนวทางที่ควรกระทำเพื่อการอนุรักษ์เพลงและดนตรีพื้นบ้าน สภาพการอนุรักษ์และเผยแพร่การเล่นและการแสดงพื้นบ้าน

สำเร้ง คำโมง (2522 : 10-17) ได้ศึกษาเกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้านอีสาน วงดนตรีอีสาน ลักษณะของเครื่องดนตรีอีสานชนิดต่างๆ เช่น ซุง โหวด โปงลาง และหีน เป็นต้น

เจริญชัย ชนไพโรจน์ (2526 : 19-55) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านอีสาน ซึ่งได้กล่าวถึงเครื่องดนตรีของชาวอีสานเหนือ และเครื่องดนตรีของชาวอีสานใต้อีกด้วย ดังต่อไปนี้

ประเภทของเครื่องดนตรีของชาวอีสานเหนือ แบ่งเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. เครื่องดีด ได้แก่ พิณ
2. เครื่องสี ได้แก่ ซอปี่ หรือซอกระป๋อง ซอบังไม้ไผ่
3. เครื่องตี ได้แก่ โปงลาง กลองกิ่ง หมากกับแก๊บ ผางฮาด กลองยาว สิ่ง(ฉิ่ง) และ แส่ง (ฉาบ)

4. เครื่องเป่า ได้แก่ แคน โหวด สะนู

ประเภทของเครื่องดนตรีอีสานใต้ แบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. เครื่องดีด ได้แก่ พิณ
2. เครื่องสี ได้แก่ ซอด้วง ซออู้
3. เครื่องตี ได้แก่ ระนาด ซ้องวง ซ้องราว โทณ รำมะนา ตะโพน ฉิ่ง ฉาบ
4. เครื่องเป่า ได้แก่ โหวด ปี่อ้อ

วิรัช บุญยกุล (2542) ได้กล่าวถึงเพลงพื้นเมืองอีสานเหนือว่า ทำนองเพลงพื้นเมืองอาจแบ่งได้เป็นสามตอน คือ ตอนเกริ่น เป็นอารัมภกถาของเพลงเพื่อเตรียมผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังตอนต่อไป ตอนทำนองหลัก ทำนองหลักคือทำนองที่เป็นหัวใจของเพลง และตอนทำนองย่อย หรือทำนองแยก หรือแตกทำนอง

เจริญชัย ชนไฟโรจน์ (2526 : 10) กล่าวว่า คนตรีพื้นบ้าน หมายถึง คนตรีที่แต่งขึ้นโดยนักคนตรีพื้นบ้าน ด้วยเนื้อหาสำนวนและสำเนียงของชาวบ้านและถ่ายทอดสืบต่อกันมาด้วยความจำ และเจริญชัย ชนไฟโรจน์ ได้กล่าวถึงลักษณะของคนตรีพื้นบ้านอีสานไว้ว่า

1. ไม่ทราบนามผู้แต่ง
2. แต่งโดยนักคนตรีที่มีได้รับการฝึกอบรมในการแต่งเพลง
3. มีเนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน
4. เป็นลักษณะการแสดงออกทางด้านดนตรีของคนส่วนใหญ่
5. ขับร้องหรือบรรเลงโดยนักร้องหรือนักคนตรีที่มีได้ฝึกฝนอบรมทางทฤษฎี
6. เป็นคนตรีที่มีอายุเก่าแก่
7. เป็นคนตรีที่สืบทอดถ่ายทอดด้วยความจำ
8. มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ตามความนิยมของผู้เล่นและผู้ฟัง
9. ไม่มีใครตัดสินได้ว่า ทำนองดั้งเดิมที่เป็นต้นตอเป็นอย่างไร

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2528 : 27-94) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเครื่องดนตรีอีสาน รูปร่าง ลักษณะ ประวัติ การתישמלשג การประสมวง บริเวณที่นิยมบรรเลงและโอกาสที่บรรเลง โดยกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

1. ใช้เพื่อการบันเทิงทั่วไป ทั้งในยามปกติและเทศกาล งานมงคล ได้แก่ พิณ ซอปีบ ซอกระป๋อง ซอบัง ซอกระบอก โปงกลางหรือซอลอ แคน ฉิ่ง ฉาบ
2. ไม่ใช้ในการประโคม ประสมวงหรืองานใดๆ เป็นการเล่นแก้เหงาเฉพาะบุคคล ได้แก่ หุ่น
3. ใช้เพื่อการบันเทิง ประชันขันแข่ง เอาชนะกัน มีกรรมกรเป็นผู้ตัดสินชี้ขาด มักดีในงานบุญต่างๆ โดยเฉพาะงานบุญบั้งไฟ ได้แก่ กลองกิ่ง
4. ใช้สำหรับประกอบ "ลำ" ของหมอลำกับแก้ว ที่รำออกทำนอง ออกได้แก่ หมากกับแก้ว (กรับ)
5. ในกระบวนแห่เนื่องในโอกาสงานบุญต่างๆ ได้แก่ พวงฮาด (ฉิ่งโบราณไม่มีปี่)
6. ใช้เกี่ยวกับงานรื่นเริงทั้งหลาย เช่น ขบวนแห่กฐิน ผ้าป่าแห่นาค แห่ขันหมาก ได้แก่ กลองยาว
7. ใช้ในการเล่นหมอลำ การฟ้อนและขบวนแห่ ได้แก่ กลองคุ่ม และใช้ในขบวนแห่ งานบุญ โดยเฉพาะงานบุญสะเทวด ได้แก่ กลองตั้ง (รามณาใหญ่)
8. ใช้เกี่ยวกับงานรื่นเริงทุกโอกาส ได้แก่ พิณไห พิณน้ำเต้า ซอกระดองเต่า และซอเขาควาง
9. ใช้เกี่ยวกับงานศพ ได้แก่ ปี่โฉน ปี่แน เป็นต้น

10. ใช้ในงานรื่นเริง การทรงเจ้าเข้าผี การรักษาโรค ได้แก่ ปี่อ้อ แคน

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร (2533 : 748-754) ได้กล่าวถึงดนตรีพื้นบ้านว่า ส่วนใหญ่จะมี ท่วงทำนองง่ายๆ สั้นๆ มักเป็นทำนองที่ดัดแปลงมาจากทำนองเสียงธรรมชาติ เช่น ลายแคนต่างๆ ของอีสาน ซอของภาคเหนือ เช่น ซอล่องน่าน ดนตรีพื้นบ้านมักมีทำนองหลักเพียงทำนองเดียว ไม่ค่อยมีการประสานเสียง เป็นการบรรเลงทำนองหลักกลับไปกลับมา ในขณะที่เดียวกันเนื่องจากดนตรีพื้นบ้านไม่มีกฎเกณฑ์การเล่นเครื่องครัด นักดนตรีจึงอาจพลิกเพลงทำนองในขณะที่เล่น ทำให้เกิดลีลาใหม่ๆ ขึ้นในการบรรเลงแต่ละครั้ง เครื่องดนตรีพื้นบ้านมักทำขึ้นจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ทำให้แต่ละภาคมีเครื่องดนตรีที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์ของภาค นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงแบบแผนหรือขนบนิยมในการแสดงพื้นบ้านแต่ละภาค ความสัมพันธ์ด้านรูปแบบของการแสดงพื้นบ้าน โดยแยกออกเป็นประเภทเล่นเป็นเรื่องและการแสดงประเภทระบำรำฟ้อน และจุมเขษ เขษกิมล (2531 : 34-35) ได้ให้ความหมายดนตรีพื้นบ้าน หมายถึง ดนตรีที่บรรเลงโดยใช้เครื่องดนตรีของท้องถิ่น ซึ่งจะแตกต่างกันไปตามสภาพภูมิศาสตร์ ธรรมชาติ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละภาค โดยเฉพาะดนตรีภาคอีสานนั้นท่วงทำนองดนตรีจะสนุกสนานด้วยจังหวะที่กระชั้นถี่ เร็วใจ เช่น ลายซุดสะแนน ลายลำเพลิน ลายกาเดินก้อน ลายแมงค้ำเต่า ลายนกไซบินข้ามทุ่ง และลายทำนองกีว้างวงโยหยา เช่น ลายแม่ฮ้างกล่อมลูก ลายลมพัดพร้าว ลายโปงลาง หรือลาล่องโขง

กาสิ๊ก เต๊ะขันหมาก (2530 : 75-79) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน โดยได้แบ่งประเภทของเครื่องดนตรีตามวิธีการเล่น ได้ 4 ประเภท คือ คีล สี ดี เป่า และได้กล่าวถึงโปงลางว่าเป็นเครื่องดนตรีที่น่าสนใจ มีเสียงก้องกังวานไพเราะมีท่วงทำนองสนุกสนาน ก่อให้เกิดความประทับใจแก่ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องศักดิ์ ทะลัษนิล (2534 : 2) ได้เขียนบทความถึงการอนุรักษ์ พัฒนา และสืบทอดดนตรีพื้นบ้านอีสานว่า เหมิน หุน หรือ หุน เป็นเครื่องดนตรีที่ทำด้วยไม้ไผ่ จึงทำให้เกิดเสียงด้วยการใช้ลมปากบังคับให้กระหึ่งแก้มขุบ หรือขยายออก ทำให้เกิดเสียงสูง หรือต่ำตามต้องการ ในปัจจุบันนี้ที่ทราบมีนายบุญมี จันทระประทักษ์ ซึ่งเป็นชาวร้อยเอ็ดสามารถทำและเป่าเหมินได้ ถ้าไม่มีองค์กรใดเข้าไปช่วยเหลือ ในอนาคตก็คงจะไม่มีใครรู้จักเหมิน

สำเร้ง คำโมง (2522 : 40-42) กล่าวถึงดนตรีประเภทใช้บรรเลงร่วมวงมีสาระสำคัญว่า ประกอบด้วยเครื่องคีล เครื่องสี เครื่องตี เครื่องเป่า เครื่องคึง เครื่องเขย่า เครื่องสีได้แก่ซอขนาดต่างๆ ใช้บรรเลงร่วมกับวงมโหรีอีสาน เครื่องตีได้แก่กลองตั้ง กลองโทน กลองทับ ใช้ตีบอกจังหวะ ประกอบการเข้่ง เครื่องเป่าได้แก่ ปี่แคน เป็นดนตรีของชาวผู้ไท ใช้บรรเลงร่วมกับซอ พิณ และแคน เครื่องคึงได้แก่ ไห ใช้ประกอบวงโปงลาง เครื่องเขย่าได้แก่ ลูกซัด หมาก ผาง ใช้เสริมให้มีเสียงกลมกลืน ซึ่งสอดคล้องกับ เจริญชัย ขนไพโรจน์ (2526 : 9-10) ได้กล่าวถึงลักษณะการประสมวงคณะกลองยาวมีสาระสำคัญว่า ชาวอีสานนิยมใช้กลองยาวสำหรับตีแห่ขบวนในงานต่างๆ เช่น งานแห่

ที่เข่นเจ้าพรรยา งานบวช งานบุญพระเวศ และงานอื่นๆ ที่ต้องการความครึกครื้น จะเห็นได้ว่าตาม วัดต่างๆ มักจะมีกลองยาวไว้ประจำ เพื่อว่าเวลามีงานจะได้ไม่ไปจ้างหมู่บ้านอื่น ส่วนคนตีกลองจะ อาศัยญาติโยมที่มาในงาน วงกลองยาวของชาวอีสาน ประกอบด้วกลองยาว กลองตั้ง (กลองรำมะนา ใหญ่) และแตร (ฉาบ) ในบางครั้งอาจมีสิ่งหรือฉาบเล็กก็ได้ กลองยาวเป็นวงดนตรีที่เหมาะสมสำหรับ บรรเลงในขบวนแห่มากกว่าวงดนตรีประเภทอื่น เพราะได้ขึ้นไปไกลก่อให้เกิดความสนุกสนาน ราคา ไม่แพงนัก การซ่อมแซมดูแลรักษาง่าย เวลาบรรเลงก็สามารถเคลื่อนย้ายเป็นขบวนไปได้ง่าย โดยใช้ หลังกับไทรรับน้ำหนัก จะขึ้น นั่ง เดินตีก็ได้ หรือใช้มือตีลงศอก ลงเข่าก็สามารถทำได้ นับว่าพอใจ ทั้งผู้ชมและผู้บรรเลง

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการแสดงพื้นบ้านอีสาน

อุดม หนูทอง (2531 : 1-8) ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านไว้ ดังนี้

1. ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้าน เป็นมรดกร่วมกันของกลุ่มชาวบ้าน โดยชาวบ้าน และเพื่อ ชาวบ้าน นั่นคือ ชาวบ้านเป็นต้นคิด เป็นผู้เล่น เป็นผู้สืบทอด และเอื้อสนองต่อความต้องการของ ชาวบ้านเป็นหลัก
2. ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้าน ไม่ปรากฏผู้เป็นต้นคิดถ่ายทอดโดยการบอกเล่าการเลียนแบบ คำร้องอยู่ได้ด้วยการจดจำและปฏิบัติต่อกันมา
3. ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านมีความเรียบง่าย ตรงไปตรงมา สอดคล้องกับพื้นบ้านการ คำร้องชีพ และความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน
4. ใช้ภาษาถิ่นถิ่นทลักษณ์ท่วงทำนองลีลาของเฉพาะท้องถิ่นเป็นรูปแบบในการแสดงออก
5. ดนตรีและการละเล่น ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงประสมประสานกับดนตรีและการละเล่นของ ชุมชนนั้นๆ ตลอดจนวัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง

พรทิมล ศุกสิทธิ์ (2533 : 23-27) กล่าวไว้ในบทความเรื่อง แหล่งสันทนาการทางวัฒนธรรมว่า ภาคอีสานมีเอกลักษณ์ด้านวรรณกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนศิลปะการร้องเพลงหรือที่เรียกว่านาฏศิลป์และ ดนตรีพื้นเมือง ที่บรรพบุรุษสืบทอดต่อกันมา มีลักษณะโดดเด่นและแตกต่างจากภูมิภาคอื่นอย่าง ชัดเจน สิ่งเหล่านี้จึงควรที่จะได้รับการจัดจ้านบันทึกและรวบรวมไว้เพื่อให้ชนรุ่นหลัง ได้ทำความเข้าใจ ต่อไป

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2520 : 20-38) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของการละเล่นพื้นเมือง อีสานในหนังสือของอีสาน โดยมีเนื้อหากล่าวถึง เรื่องวิวัฒนาการละเล่นพื้นเมืองประเพณีฮีตสิบสอง กองสิบสี่ ตลอดจนเครื่องดนตรีที่ประกอบกับการละเล่นพื้นเมืองและการแสดงพื้นเมืองต่างๆ เช่น วงโปงลาง ประวัติกวีความเป็นมาของโปงลาง และเพลงที่บรรเลง

สาร สารทัศนานันท์ (2531 : 1-9) เขียนเรื่องประโยชน์ของการแสดงพื้นบ้านของชาวอีสานว่า ธรรมชาติของมนุษย์เกิดมาย่อมมีความเครียดไหว และมีนิสัยชอบสังคมนคือ ชอบบวบรวมกันอยู่เป็นกลุ่มจึงต้องคบหาสมาคม และมีการระบายออกทางจิตใจเพื่อให้มีความสบายทั้งกายและใจ การแสดงดนตรีร่วมกันจึงช่วยส่งเสริมให้มีการพัฒนาทั้งทางกายและจิตใจของคน ทำให้คนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีสุขภาพจิตดี เหลลิดเหลลิด ส่งเสริมความสามัคคีในหมู่คณะ เสริมสร้างประสบการณ์ชีวิตสามารถนำไปใช้กับชีวิตประจำวัน ช่วยให้งานประเพณีครึกครื้น และเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นที่น่าภาคภูมิใจ

จาวรธรรม ธรรมวัตร (ม.ป.ป. : 1-211) ได้ศึกษาวิจัยบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ พบว่า หมอลำมีบทบาทต่อสังคมอีสานในด้านต่างๆต่อไปนี้

1. บทบาทในพิธีกรรม ด้านผ่อนคลายความตึงเครียดควบคุมพฤติกรรมทางสังคม สร้างเอกภาพในสังคมพร้อมเพรียง ส่งเสริมดนตรีพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้านเป็นการลดช่องว่างวิถีชีวิตแบบเก่าและใหม่ เพราะวิถีชีวิตแบบเก่าจะให้ความสำคัญด้านจิตใจมากกว่าแบบใหม่

2. บทบาทในฐานะมหรสพในด้านให้ความบันเทิงให้การศึกษอบรมสั่งสอนเผยแพร่ศาสนาและรักษาบรรทัดฐานของสังคม สร้างเอกภาพทางการเมืองและความคิดโดยการเสนอข้อมูลที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคมอิตลิบสองคองลิบลี และเป็นเครื่องสื่อสารชาวบ้านเป็นกรณีพิเศษเพื่อใช้ในพิธีศพโดยเฉพาะ ปรับปรุงลีลาของทำนองเพลงให้กลมกลืนกับบรรยากาศแห่งความเศร้า เช่น เพลงมอญขาดเค้ และเพลงมอญร้องไห้ เป็นต้น เมื่อบิดามารดา และครูบาอาจารย์ถึงแก่ความตาย ลูกหลานและศิษย์ต้องไปร้องไห้แสดงความกตัญญู ซึ่งเป็นประเพณีที่ชาวมอญถือปฏิบัติมาช้านาน

ถัดดา หนัสนอก (ม.ป.ป. : 109-112) ได้กล่าวถึงวงดนตรีภาคอีสานในกลุ่มอีสานเหนือว่าแต่เดิมมีหลายวง อาทิ วงสะนู วงมโหรี วงกลองยาว วงแคน วงพิน วงโปงลาง และวงลำเพลิน ส่วนวงที่นำมาใช้บรรเลงและประกอบการละเล่นนั้น ได้แก่ วงพิน วงแคนหรือวงโปงลาง ซึ่งจะมีเครื่องดนตรีชนิดนั้นๆเป็นหลัก นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงเครื่องดนตรีพื้นเมืองที่ใช้ในการผสมวง วงดนตรีพื้นเมือง ภายหลังพื้นเมือง ทำนองเพลงพื้นบ้านอีสานเหนือและการละเล่นกลองยาวอีสาน

วีณา วิสเพ็ญ (2533 : 20) ได้กล่าวไว้ว่า การร้องรำทำเพลงของชาวอีสานนั้นจะแตกต่างกันออกไปตามสภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีและสภาพภูมิศาสตร์ เนื่องจากอีสานเป็นผืนแผ่นดินกว้างใหญ่ และการแสดงต่างๆ จะมีลักษณะใกล้เคียงกันตามกลุ่มจังหวัด การร้องรำทำเพลงนั้นมักปรากฏในเทศกาลหรืองานประเพณีในเดือนต่างๆ ของภาคอีสาน

เจริญชัย ชนไพโรจน์ (2526 ข : 12-15) ได้กล่าวถึงเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบหมอลำหมู่ คือ แคน แต่ปัจจุบันหมอลำหมู่ส่วนมากใช้เครื่องดนตรีฝรั่ง เช่น กลองชุด ทรัมเป็ต แซกโซโฟน หรือกีตาร์ ภายหลังที่ใช้ประกอบลำหมู่ส่วนมากใช้หลายใหญ่ซึ่งช้าและเศร้า หรือหลายน้อยซึ่งช้าและเศร้าเช่นกัน แต่คนละระดับเสียง นอกจากนั้นยังกล่าวถึงเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบหมอลำเพลินอีกด้วย

ชัชวาล วงษ์ประเสริฐ (2535 : 2-3) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการแสดงพื้นบ้านว่าเป็นการแสดงที่สะท้อนวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาวอีสานเหนือและอีสานใต้ ทำให้มีความหลากหลายของการแสดง และมีสีสันเพิ่มขึ้น การแสดงของชาวอีสานแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ เพลงพื้นบ้าน ละครพื้นบ้าน และการฟ้อนพื้นบ้าน

สมพงษ์ บุตรโรจน์ (2532 : 33-50) ได้กล่าวถึงลำว่าลำมีหลายประเภท เช่น ลำผีฟ้า ลำกลอน ลำห่มุ่ คนตรีที่ใช้ประกอบการลำมีพิณและแคน อาจจะมีคนตรีสากลที่นำมาเล่นผสมวงบ้าง เช่น นำมาผสมกับวงลำเพลิน ลำเรื่องต่อกลอน ลำเดี่ยว เป็นต้น

จาวรรรณ ธรรมวัตร (2528 : 92-93) ได้กล่าวถึงเครื่องดนตรีประกอบลำเพลิน คือ เครื่องดนตรีสากลที่ใช้บรรเลงเพลงลูกทุ่ง เช่น ออร์แกน แซกโซโฟน ทรัมเป็ต กีตาร์ กลองชุด สิ่งเพิ่มความรื่นรมย์ในการเล่นหมอลำคือพิณและแคน แต่ความเด่นของเครื่องดนตรีทั้งสองเมื่อร่วมบรรเลงกับเครื่องดนตรีสากลลดบทบาทน้อยลงเป็นอย่างมาก ถึงแม้จะปรับปรุงพิณและแคนให้มีเสียงดังด้วยเครื่องขยายเสียง แต่กลุ่มผู้ฟังให้ความสำคัญแก่เครื่องดนตรีสมัยใหม่ยิ่งกว่าพิณและแคน

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ประเวศ วะสี (2539 : 40-41) กล่าวถึงวัฒนธรรมว่า คือ การปฏิบัติหรือวิถีชีวิตของชุมชนหรือสังคมได้มาจากประสบการณ์จริง เลือกลงรกรอง ลองใช้และถ่ายทอดด้วยการปฏิบัติสืบต่อกันมา อีกชื่อหนึ่งของวัฒนธรรมคือ ภูมิปัญญาดั้งเดิม วัฒนธรรมเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งแตกต่างกัน วัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆจึงแตกต่างกันวัฒนธรรมเป็นรากฐานของสังคมแต่ละสังคม

ส.ศิริรักษ์ (2531 : 19-20) กล่าวถึงวัฒนธรรมว่า เพิ่งมีการนำมาใช้ในสมัยรัชกาลที่ 7 หรือที่ 8 นี้เอง เดิมทีเรียกว่า “พฤกษกรรม” วัฒนธรรมก็คือการประพฤติปฏิบัติอะไรก็ตามที่ทำให้มนุษย์เจริญเติบโตโดยคนในชุมชนโลกก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นชุมชนเมือง หมายความว่าสังคมไหนๆก็มีวัฒนธรรมไม่ว่าจะเป็นสังคมหมู่บ้าน สังคมชาวเขา สังคมชาวป่า ทั้งหมดล้วนมีวัฒนธรรมทั้งสิ้น

ประเทือง คล้ายสุบรรณ์ (2531 : 2-3) กล่าวว่า วัฒนธรรมหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นผลผลิตของมนุษย์ในสังคม เป็นต้นว่า ความคิด ความรู้สึก ความประพฤติ กิริยาอาการ ศิลปะ ประเพณี กฎหมาย ประดิษฐ์กรรมต่างๆ ที่สังคมยอมรับและปฏิบัติต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมพื้นบ้านมีลักษณะเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เพราะเป็นวิชาที่มีหลักเกณฑ์ สามารถพิสูจน์ได้ ขณะเดียวกันก็เป็นศิลปะที่มีความงดงาม ไพเราะ เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น

สรเชต วรคามวิชัย (2537 : 1-3) ได้กล่าวไว้ว่าวัฒนธรรมเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเจริญของชาติ ชาติที่มั่นคงต้องมีวัฒนธรรมที่มั่นคง ประเทศต่างๆ จึงพยายามที่จะปกป้องรักษา ปรับปรุงส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมของตนเอง มีหน่วยงานต่างๆ รับผิดชอบด้านนี้โดยตรง รัฐบาลไทย

ซึ่งนำโดยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ดำเนินการปรับปรุงรักษา ส่งเสริม พัฒนา และเผยแพร่ วัฒนธรรมอย่างจริงจังและเป็นขั้นตอน เริ่มต้นด้วยการประกาศชักชวนชาวไทยให้ร่วมกันฟื้นฟู วัฒนธรรม เน้นการรักษาอารยธรรม และมีการตราพระราชบัญญัติบำรุงรักษาวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2483

พระเทพเวที (2532 : 3) กล่าวถึงวัฒนธรรมว่ามีความหมายกว้าง ครอบคลุมทั้งในทาง ภาษาศาสตร์ วรรณคดี ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ศิลปโบราณคดี ศาสนา และมานุษยวิทยา เป็นต้น สรุปแล้ววัฒนธรรมหมายถึง “ผลรวมแห่งการตั้งสมมติสร้างสรรค์ และภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมนั้นๆ” วิทยาการต่างๆ ทุกสาขาที่กล่าวมาแล้ว เมื่อกลมกลืนเข้าสู่วิถีชีวิตของประชาชนแล้วก็จะจัดเข้าในวัฒนธรรมได้ทั้งสิ้น

สุทธิวงษ์ พงศ์ไพบูลย์ (2525 : 82-83) ได้กล่าวถึงปัญหาการอนุรักษ์เพลงพื้นบ้าน มีมูลเหตุที่สำคัญหลายประการ เช่น ความผิดปกติในการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทย จากการเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ถ้าการเปลี่ยนแปลงนั้นค่อยๆ ปรับค่อย แปรไปตามความเจริญของสังคม ความล่าช้าในการตื่นตัวสืบเนื่องมาจาก ขาดความรู้คุณค่าของ วัฒนธรรมพื้นบ้าน และขาดหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรม

เสถียรโกเศศ (2524 : 65) กล่าวถึงวัฒนธรรมว่าจะสูญเสียบุคลิกลักษณะของตนไปหรือมีความ เปลี่ยนแปลงเป็นความเจริญก้าวหน้าก็อยู่ที่การสังสรรค์วัฒนธรรม ถ้ารู้จักดึงเอาแต่สิ่งที่ดีและผลดีใส่ สิ่งที่ไม่ดี เพราะถ้าดึงเป็นก็ทำให้วัฒนธรรมของตนงอกงาม ถ้าผลดีใส่ไม่เป็นก็ทำให้วัฒนธรรมของตนหมดบุคลิกลักษณะ และบึงเจกภาพไป โดยถูกกลืนเข้าไปอยู่ในวัฒนธรรมของอีกฝ่ายหนึ่ง หรือถ้า ทั้งสองฝ่ายมีแรงเท่ากันต่างก็จะกลืนกัน กลายเป็นอีกวัฒนธรรมหนึ่งไป

สมจิตร พ่วงบุตร (2531 : 18) กล่าวถึงสาเหตุของการเปลี่ยนทางวัฒนธรรมในทางดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านเกิดจากปัญหาหลายประการ คือ ผู้ถ่ายทอด ผู้รับการถ่ายทอด วิธีการเทคโนโลยี สมัยใหม่ เวลา อิทธิพลวัฒนธรรมอื่นๆ หน่วยงานที่สนับสนุนหรือรับผิดชอบและงบประมาณ

สุหัตรา สุภาพ (2527 : 3) กล่าวถึง สังคม วิถีชาวบ้าน และวัฒนธรรมว่า สังคมหมายถึง ความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม ความสัมพันธ์นี้มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคม ช่วยให้ สมาชิกเกิดความรู้ความเข้าใจกันมากยิ่งขึ้น และที่สำคัญสังคมช่วยให้ทุกคนเข้าใจตนเอง รู้จักตัวเอง รู้จักบุคลิกที่แท้จริงของตน ประการสุดท้ายช่วยให้บุคคลรู้จักเจตคติและค่านิยมของตนเอง ได้ถูกต้อง

ในส่วนของวิถีชาวบ้าน (Folkways) สรุปได้ว่าวิถีชาวบ้านช่วยให้เกิดระเบียบและบรรทัดฐาน ของสังคม เพราะวิถีชาวบ้านเป็นบรรทัดฐานที่สมาชิกของสังคมยอมรับและถือปฏิบัติจนเป็นประเพณี โดยไม่รู้ตัวว่าเป็นภาระที่ต้องกระทำ ท้ายที่สุดคือ วัฒนธรรม (Culture) ผู้เขียนได้ให้ความหมายของ วัฒนธรรมไว้ว่าวัฒนธรรมหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม ประกอบด้วย ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ และศีลธรรม เป็นต้น วัฒนธรรมนั้นต้องมีลักษณะที่มั่นคงนี้

1. วัฒนธรรมเกิดมาพร้อมสังคมและสมาชิกต้องเรียนวัฒนธรรมจากสังคม
2. บุคคลในสังคมเดียวกัน ต้องมีวัฒนธรรมใหญ่ร่วมกันเป็นมาตรฐานในการดำเนินชีวิต เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี เป็นต้น
3. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สามารถถ่ายทอด (Transmitted) กันได้จากสังคมหนึ่งไปยังอีกสังคมหนึ่ง
4. วัฒนธรรมแบ่งได้สองส่วนคือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุ (Material Culture) และ วัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ (Non- Material Culture) วัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ ค่านิยม อุดมการณ์ ประเพณี
5. วัฒนธรรมต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมช่วยให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงตามกระแสการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ตลอดเวลา ซึ่งสอดคล้องกับ ไพฑูรย์ เกื้อแก้ว ณ ลำพูน (2518 : 40) กล่าวถึงวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมของพฤติกรรมมนุษย์ได้สะสมไว้แต่อดีต และถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังเพื่อนำมาเป็นแนวในการครองเรือน ครองอาชีพ ดังนั้น วัฒนธรรมจึงหมายถึง สิ่งรวมของความรู้ ความคิด ความเชื่อ ศิลปะในการดำเนินชีวิต กฎเกณฑ์ของสังคม เช่น ระเบียบประเพณี ศิลปกรรม คุณธรรม และอุดมคติ เป็นต้น วัฒนธรรมได้เข้าไปมีบทบาทกับทุกส่วนของการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมของแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกันมีความโดดเด่นไม่ซ้ำกัน อย่างไรก็ตามสิ่งที่เหมือนกันของทุกวัฒนธรรมคือช่วยให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าและสมาชิกของสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

พิทยา สายหู (2533 : 101) ได้กล่าวถึงลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรมว่าการนำสิ่งใหม่ๆ ในรูปใดรูปหนึ่งที่หยิบยืมมาจากวัฒนธรรมอื่นเข้ามาใช้ในอีกวัฒนธรรมหนึ่งนั้น ก็จะมีลักษณะการผสมผสานแตกต่างกันไปตามรูปของสิ่งที่หยิบยืมมา ซึ่งการผสมผสานนี้อาจจะมีในรูปของ การมาเพิ่มเติมในสิ่งที่มีอยู่แล้ว การมาแทนที่บางสิ่งที่มีอยู่ก่อน การแปลงรูปแบบหรือความหมายหรือหน้าที่ประโยชน์ของสิ่งใหม่มาผสมกับสิ่งคล้ายคลึงกันในของเก่าที่สามารถปรับใช้กันได้

บุญยงค์ เกศเทศ (2536 : 44) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมว่ามีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ปัจจัยพื้นฐานซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง มี 4 ประการ คือ การค้นพบสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ซ่อนเร้นอยู่ไม่มีใครทราบมาก่อน (Discovery) การประดิษฐ์สร้างสิ่งใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนหรือคิดหาวิธีใหม่มาใช้ในสังคม (Invention) วิวัฒนาการ คือ การปรับปรุงพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น (Marking Things Better or Evaluation) และการแพร่กระจายให้กว้างขวางออกไป มีการหยิบยืมไปใช้กันได้

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530 : 15) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องคติชาวบ้าน และพบว่าคติชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตปวงชน ช่วยให้เข้าใจชาวบ้านได้ดี คติชาวบ้านคือกรอบสังคมที่ควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคมให้ปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนสังคมสงบสุข คติชาวบ้านเป็นแหล่งข้อมูลทางวัฒนธรรมที่แสดงความคิดชาวบ้าน และคุณภาพชาวบ้าน คติชาวบ้านมี

การถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังทั้งแบบตั้งใจ และไม่ตั้งใจ เพลงพื้นบ้าน เป็นคติชาวบ้านอย่างหนึ่งที่ นอกจากจะให้ความบันเทิงโดยตรง แล้วยังแฝงคุณค่าด้านอื่นอีกหลายประการ เช่น แสดงวิถีชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ เป็นต้น และที่สำคัญที่สุดคือเพลงพื้นบ้านเป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นที่ประสานสัมพันธ์ชีวิตของสังคมนั้นๆ ให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับ นุปผา ทวีสุข (2520 : 8) กล่าวว่า คติชาวบ้านเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ช่วยให้ทุกคนเข้าใจชีวิตเพราะคติชาวบ้านคือแหล่งรวมของความคิด ความรู้ ความรู้สึก ค่านิยม ความเชื่อ และจารีตประเพณี คติชาวบ้านเป็นวัฒนธรรมที่ช่วยให้สมาชิกของสังคมมีระเบียบแบบแผนในการดำรงชีวิต หากขาดวัฒนธรรมแล้ว ความระส่ำระสายต้องเกิดขึ้นในสังคมอย่างแน่นอน จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการบำรุงรักษาวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไว้ เพลงพื้นบ้านเป็นคติชาวบ้านสาขาหนึ่งที่บันทึกเหตุการณ์ของสังคมเพื่อบอกให้ทราบถึงวิถีชีวิต ความเชื่อ ทัศนคติ และการปรับตัวของสังคม ดังนั้นเพลงพื้นบ้านจึงเป็นเสมือนกรอบที่ล้อมสังคมให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างสงบสุขและมั่นคง

สำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงศึกษาธิการ (2538 : 180-187) ได้กล่าวถึงสิ่งที่ทำลายวัฒนธรรมประจำถิ่นเกิดจากอิทธิพลทางโทรทัศน์ วิทยุ และสื่อมวลชนแขนงต่างๆ ปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ การเดินทางและการท่องเที่ยว และปัญหางบประมาณ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

หุณพิศ อนาคตยกุล (2526 : 18) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน เพลงไทยภาคกลาง และได้อธิบายลักษณะของเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานที่สำคัญแต่ละชนิด เช่น พิณ โหวด โปงกลาง กลอง เป็นต้น

ไพบุลย์ ตรีเดช (2532 : 17) ได้ศึกษาถึงดนตรีพื้นบ้านอีสาน สรุปได้ว่าดนตรีพื้นบ้านอีสานคือ ดนตรีที่เกิดขึ้นจากการบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีของท้องถิ่นอีสาน และการร้องที่มีสำเนียงภาษา ท่วงทำนอง สีส่า กระแสเสียงที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นอีสานซึ่งมีการสืบทอดติดต่อกันมา โดยอาศัยการจดจำเป็นสำคัญ และนอกจากนี้ยัง แบ่งกลุ่มคนตรีออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ดนตรีพื้นบ้านกลุ่มวัฒนธรรมโคราช มีลักษณะเด่น คือ การเล่นเพลงโคราชซึ่งประกอบด้วย บทเพลงฝ่ายชาย และฝ่ายหญิงสองคนร้องโต้ตอบกัน โดยไม่มีเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบแต่อย่างใด
2. ดนตรีพื้นบ้านกลุ่มวัฒนธรรมกันทรวิชัย เป็นดนตรีของชาวสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ ลักษณะเด่นของคนตรีกลุ่มนี้มีคนตรีประเภทขับร้องที่เรียกว่า เจริบงและคนตรีที่บรรเลงด้วยเครื่องดนตรี ได้แก่ วงกันทรวิชัย วงปี่พาทย์และวงมโหรี
3. ดนตรีพื้นบ้านกลุ่มวัฒนธรรมหมอลำ เป็นกลุ่มวัฒนธรรมกลุ่มใหญ่ที่สุดของชาวอีสาน มีคนตรีประเภทขับร้องที่เรียกว่า ลำ โดยมีเครื่องดนตรี คือ แคนเป่าประกอบคลอประสานเสียง เครื่องดนตรีของกลุ่มวัฒนธรรมนี้ ได้แก่ แคน พิณ โปงกลาง

ปรีชา หิรัญประคิษฐ์ (2532 : 41) กล่าวถึงดนตรีและการแสดงมีบทบาททั้งในฐานะที่เป็นสื่อ
บันเทิงของคนในสังคมให้ผ่อนคลายจากความเหน็ดเหนื่อยในการทำงาน และยังเป็นเครื่องประกอบใน
พิธีกรรมทางศาสนา และพิธีกรรมที่เกิดขึ้นแต่ละช่วงชีวิตของชาวบ้านนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย
ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวบ้านแต่ละพื้นที่ในสังคมไทยจึงมีความเกี่ยวข้องกับศิลปะการละเล่นและการ
แสดงพื้นฐานอย่างแยกไม่ออก

ศรีศักร วัลลิโภดม (2524 : บทคัดย่อ) กล่าวว่า การดำเนินการในเรื่องมรดกทางวัฒนธรรม
ควรสนับสนุนให้มีการรักษาเอกลักษณ์ในทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น การสร้างความเข้าใจในเรื่อง
ความแตกต่างทางวัฒนธรรม เพื่อจัดการดูแลรักษาเหมือนกัน และชี้ให้เห็นความคล้ายคลึงกันในทาง
วัฒนธรรมของการเป็นคนไทย ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดบูรณาการขึ้นแก่ประชาชาติ

เฉลิมศักดิ์ พิภูลศรี (2530 : 87-96) ได้กล่าวถึงวิธีการศึกษาดนตรีพื้นบ้านว่าควรพิจารณา
องค์ประกอบต่างๆ อันได้แก่ องค์ประกอบของดนตรีพื้นบ้าน ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับวัฒนธรรมทาง
ดนตรี บทเพลง เครื่องดนตรี และวิธีวิเคราะห์เสียงดนตรี

สันทนา ทิพวงศา (2535 : 300) ได้ศึกษาเรื่องเครื่องดนตรีในวรรณกรรมอีสานผลการศึกษา
พบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงเครื่องดนตรีชนิดต่างๆ เช่น กลอง ฆ้อง ปี่ แคน ลึง แสง เป็นต้น
จำนวนถึง 8 เรื่อง คือ ขุนนางอ้าว นกจอกน้อย ผาแดงนางไอ่ สังข์ศิลป์ชัย กาพะเกษ จำปาสีดั้น
พญาคันคาก และท้าวกำกาคำ วรรณกรรมเหล่านี้เครื่องดนตรีได้มีบริบทเกี่ยวข้องที่แตกต่างกันออกไป
เช่น ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม และคติความเชื่อต่างๆ

ว่าที่ ร.ต. ธวัช วิวัฒน์ปฐพี (2538 : บทคัดย่อ) ในงานวิจัยเรื่อง มโหรีพื้นบ้านอีสาน อำเภอ
ปทุมรัตต์ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นรายงานการวิจัยที่ศึกษาถึงองค์ประกอบของมโหรีพื้นบ้านอีสาน
อำเภอปทุมรัตต์ จังหวัดร้อยเอ็ด ในด้านเครื่องดนตรี การประสมวง วิธีการบรรเลง บทเพลงที่ใช้
บรรเลง และความสัมพันธ์ระหว่างมโหรีพื้นบ้านกับวิถีชีวิตของชาวอำเภอปทุมรัตต์ จังหวัดร้อยเอ็ด
โดยให้การศึกษาสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์หัวหน้าวง ผู้บรรเลง
ผู้เกี่ยวข้องกับมโหรีพื้นบ้าน รวมถึงการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำสนอผล
การศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบของมโหรีพื้นบ้านอีสานด้านเครื่อง
ดนตรีส่วนใหญ่ประกอบด้วยเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่า เครื่องตีและเครื่องดีเป็นหลักแต่ละคณะ
หรือวงมโหรีพื้นบ้านจะมีปี่น้อย ปี่ใหญ่ ซอน้อย ซอใหญ่ กลองมโหรี 1 ใบ ฉิ่ง 1 คู่ ฉาบ 1 คู่
ด้านการประสมวงมี 3 แบบคือ แบบนั่งบรรเลง แบบเดินบรรเลง และแบบประยุกต์กับเครื่องดนตรี
อื่นๆเข้าประสมวง เช่น โหวด ระนาด แซกโซโฟน เป็นต้น การประสมวงมีจำนวนเครื่องดนตรีไม่
จำกัดเพราะขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บรรเลง ส่วนวิธีการบรรเลงพบว่าการบรรเลงเป็นกลุ่มหรือ
คณะเท่านั้น ไม่มีการบรรเลงเดี่ยว ในด้านบทเพลงเป็นทำนองเพลงทั้งหมดไม่มีการขับร้อง แต่ละคณะ
มโหรีพื้นบ้านมีการบรรเลงเพลงที่มีรูปแบบของบทเพลงเป็นทำนองท่อนเดียวเกือบทุกเพลง บรรเลง

ซ้ำๆกันหลายๆเที่ยว ความสัมพันธ์ระหว่างมโหรีพื้นบ้านกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทางด้านสังคมเป็น การสร้างความสามัคคีของคนในกลุ่ม ทางด้านเศรษฐกิจเป็นการเสริมรายได้ให้กับครอบครัว และใน ทุกหมู่บ้านนิยมใช้มโหรีพื้นบ้านประกอบพิธีกรรม และงานบุญตามประเพณีต่างๆ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนวิธีการศึกษาค้นคว้าไว้ดังนี้

1. ชั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเอกสารออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

- 1.1.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับดนตรีพื้นบ้านอีสาน
- 1.1.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการแสดงพื้นบ้านอีสาน
- 1.1.3 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
- 1.1.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยได้รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล ดังนี้

- ศูนย์วิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สำนักงานหอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- ศูนย์สารนิเทศอีสานสิรินธรมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ฯลฯ

1.2 รวบรวมข้อมูลจากภาคสนามโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation) สมาชิกในวงกลองยาว คณะสดศรีบุญชู และคณะหมอลำ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป วีดิทัศน์ สมุดบันทึก และแบบสัมภาษณ์

2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่รวบรวมได้ทั้งข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลจากภาคสนามมาวิเคราะห์ตามจุดมุ่งหมาย ดังนี้

2.1 วิเคราะห์วัฒนธรรมดนตรีและการแสดงของบ้านชี ตำบลเขาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ตามประเด็นดังนี้

- 2.1.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง
- 2.1.2 รูปแบบการแสดง
- 2.1.3 โอกาสในการแสดง

2.1.4 พิธีกรรมและความเชื่อ

2.2 วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมดนตรีและการแสดงของบ้านชี
ตำบลเขว้าใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ตามประเด็นดังนี้

2.2.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง

2.2.2 รูปแบบการแสดง

2.2.3 โอกาสในการแสดง

2.2.4 พิธีกรรมและความเชื่อ

3. ชี้นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า

นำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 4

ผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

1. วัดนธรรมดนตรีและการแสดงของบ้านชี ตำบลเขวใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

1.1 คณะขึ้นครกลองยาว

นายสุวรรณ วงษ์หาแพง

ภาพประกอบที่ 1 นายสุวรรณ วงษ์หาแพง

นายสุวรรณ วงษ์หาแพง เกิดเมื่อปี พ.ศ.2488 บิดาชื่อนายก้อน วงษ์หาแพง มารดาชื่อนางน้อย วงษ์หาแพง มีพี่น้องทั้งหมด 7 คน คือ

1. นายพัน วงษ์หาแพง
2. นางฝัน วงษ์หาแพง
3. นายสุวรรณ วงษ์หาแพง
4. นายบัวดี วงษ์หาแพง
5. นายถิ วงษ์หาแพง
6. นายบุญถม วงษ์หาแพง (เสียชีวิต)
7. นายบุญโฮม วงษ์หาแพง

ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 49 หมู่ที่ 13 บ้านชี ตำบลเขวาใหญ่ อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม ประกอบอาชีพทำนา และค้าขายเป็นอาชีพเสริม

วุฒิการศึกษา

- พ.ศ.2505 จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดบ้านชี
- จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยการบวชเรียน

นายสุวรรณ วงษ์หาแพง เริ่มเรียนการศึกษากลางใน ปี พ.ศ. 2506 ตอนที่ยังเป็นวัยรุ่น โดยมี
อาจารย์ไส ชินโสง เป็นผู้สอน ซึ่งปัจจุบันอาจารย์ไส ชินโสงก็ยังมีชีวิตอยู่ การเรียนจะเน้นการ
ปฏิบัติเป็นหลัก โดยที่อาจารย์ไสจะดีให้ดูก่อนแล้วให้ลูกศิษย์ดีตาม นายสมานใช้เวลาเพียงไม่กี่เดือนก็
สามารถร่วมบรรเลงกับวงได้ ในสมัยก่อนการเล่นกลองยาวจะเล่นเนื่องในงานพิธีต่างๆเช่น การต้อนรับ
ผ้าป่า งานบุญแห่หุด งานบุญกฐิน เป็นต้น ส่วนในเรื่องของค่าจ้างจะไม่นิยมรับค่าจ้างแต่จะเป็นการ
ตอบแทนโดยมีอาหาร ,เครื่องดื่ม เช่น เหล้าสาโท, เหล้าต้ม ฯลฯ ในลักษณะนี้จะเป็นการช่วยงาน
มากกว่า บ้านใครมีงานบุญก็จะไปช่วยบ้านนั้น แต่ในบางงานก็ได้ค่าตอบแทน 10 – 20 บาท ปัจจุบัน
ค่าจ้างจะอยู่ที่ 3,500- หลักหมื่น (สุวรรณ วงษ์หาแพง. สัมภาษณ์)

นายสุวรรณ วงษ์หาแพงเริ่มก่อตั้งคณะกลองยาวที่บ้านชี อำเภอกันทรวิชัย จังหวัด
มหาสารคาม เมื่อประมาณปีพุทธศักราช 2537 ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมดประมาณ 16 คน ดังนี้

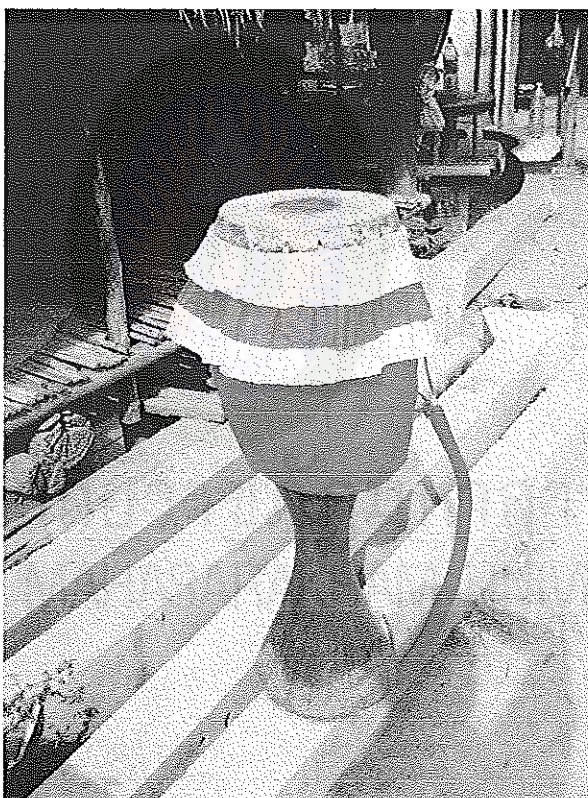
- นายสุวรรณ วงษ์หาแพง
- นายสำราญ แก้วสองสี
- นายพันธ์ นาละคร
- นายจ้านง โคตรบรรเทา
- นายจันทร์ โพธิ์ขี
- นายแก้ว คันวดี
- นายเล่ง จันทรโคน
- นายอคุลย์ โคตรบรรเทา
- นายสายัณห์ โคตรบรรเทา
- นายสมหมาย นาสาลี
- นายจวี รัตนพล
- นายสุคใจ รัตนพล
- นายสมหมาย พรรณภักดี
- นายสุบรรณ ตรีวาสนา
- นายพันทอง ไชยโสตา
- นายสุวรรณ อุดวงศ์

โดยมีนายสุวรรณ วงษ์หาแพง เป็นหัวหน้าวง โดยใช้ชื่อวงว่า “จี นครกลองยาว”

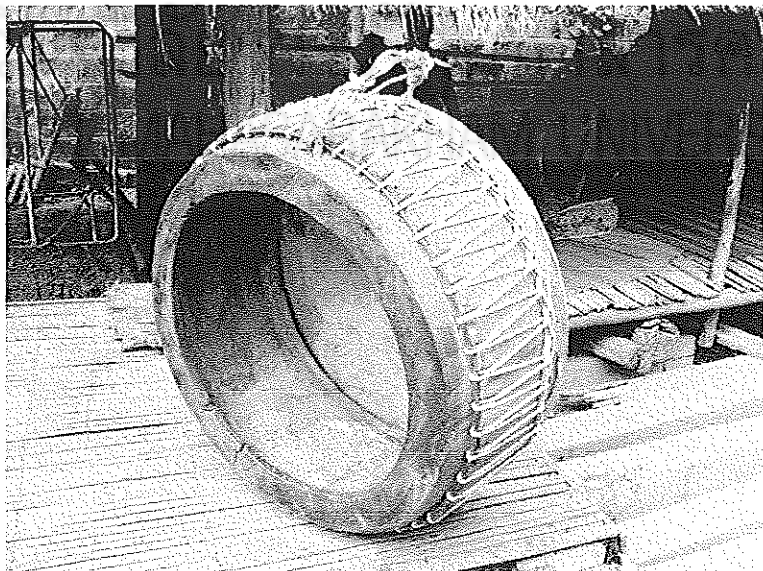
1.1.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง

กลองยาว เป็นกลองหน้าเดียวทำจากไม้หมากเลื่อม (สมอบก) หน้ากลองกว้างประมาณ 30 เซนติเมตร ความสูงประมาณ 100 – 120 เซนติเมตร ลักษณะจะเป็นกลองทรงกลมตรง ส่วนกลางจะคอดก้นเพื่อสะดวกในการสะพายเวลาเดินเล่น ส่วนด้านท้ายจะเป็นรูกลวงลักษณะเหมือนปากแตรซึ่งจะทำให้ขยายเสียงของกลองยาวให้มีความดังมากยิ่งขึ้น หน้าที่ใช้จึงหน้ากลองชาวบ้านจะใช้หนังวัว และใช้เชือกหนังวัวดึงให้หน้ากลองตึงมากยิ่งขึ้น ก่อนที่ชาวบ้านจะนำกลองออกใช้งานชาวนั้นจะนำกลองยาวออกมาขึงหน้ากลองให้ตึงทุกครั้งและนำกล้วยบดผสมขี้เถ้าแล้วมาขยำให้เหนียว และใช้ยึดติดหน้ากลองเพื่อให้ได้เสียงที่น่าฟังยิ่งขึ้น

ภาพประกอบที่ 2 กลองยาวของคณะจีนครกลองยาว

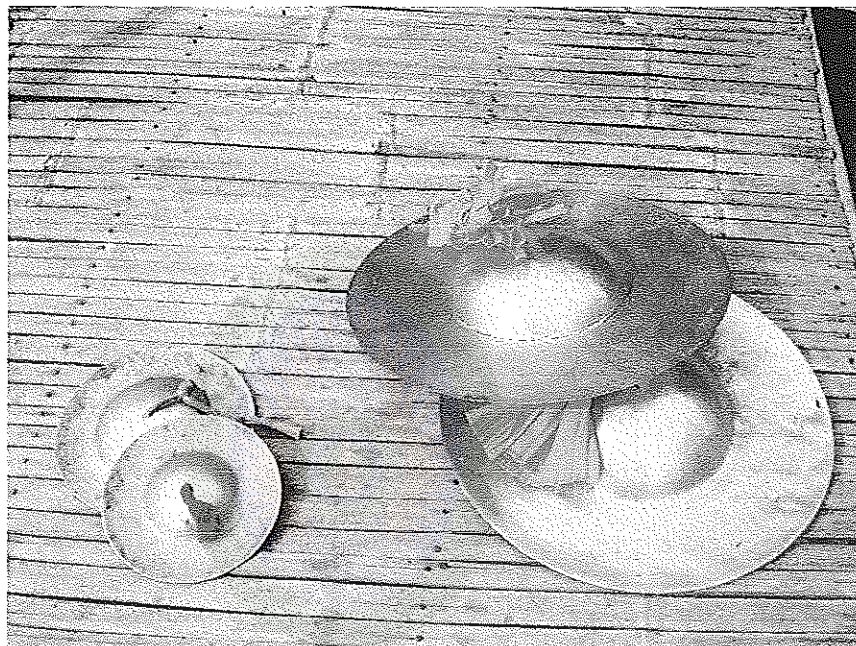
กลองรำมะนา หรือกลองใหญ่ เป็นกลองหน้าเดียวทำจากไม้ฉำฉา หรือจามจุรี หน้ากลองกว้างประมาณ 80 เซนติเมตร ความหนาของตัวกลองประมาณ 35 เซนติเมตร ลักษณะจะเป็นกลองทรงกลม เวลาเดินแห่จะใช้คนไม้สอคหว่งเชือกที่ผูกกลองไว้ตรงกลาง โดยใช้คนหามสองคนหน้าที่ใช้ขึงหน้ากลองชาวบ้านจะใช้หนังวัว และใช้เชือกหนังวัวคึงให้หน้ากลองตึงมากยิ่งขึ้น ก่อนที่ชาวบ้านจะนำกลองออกใช้งานชาวคณะจะนำกลองรำมะนาออกมาขึงหน้ากลองให้ตึงทุกครั้งและนำกล้วยตากบดผสมขี้เถ้าแล้วมาขยำให้เหนียวและใช้ยึดติดหน้ากลองเพื่อให้ได้เสียงที่น่าฟังยิ่งขึ้น

ภาพประกอบที่ 3 กลองรำมะนาของคณะชินครกลองยาว

ฉาบ หรือ แส่ง เป็นโลหะแผ่นบาง ลักษณะเป็นวงกลมตีกระทบกัน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบจังหวะ และมีขายตามร้านขายเครื่องดนตรีทั่วไป ฉาบโดยทั่วไปมีอยู่ 3 ขนาด คือ ฉาบเล็ก ฉาบกลาง และฉาบใหญ่ ฉาบที่ใช้ในคณะซิมครกลองยาวเป็นฉาบขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ ฉาบเล็กมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 15 เซนติเมตร และฉาบใหญ่มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 30 เซนติเมตร ใช้ตีประกอบจังหวะประสานกับกลองร่ำมะนาเพื่อเพิ่มสีสันการบรรเลงให้มีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น

ภาพประกอบที่ 4 ฉาบที่ใช้ในคณะซิมครกลองยาว

ฉิ่ง เป็นโลหะหนา ลักษณะเป็นวงกลมตีกระทบกัน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบจังหวะ และมีขายตามร้านขายเครื่องดนตรีทั่วไป ฉิ่งที่ใช้ในคณะซิมครกลองยาว มีเส้นผ่านศูนย์กลาง 12 เซนติเมตร ใช้ตีประกอบจังหวะประสานกับกลองเพื่อเพิ่มสีสันการบรรเลงให้มีความสนุกสนานมากยิ่งขึ้น

ก้านเก็บ หรือ กรับ เป็นไม้เนื้อแข็งสองชิ้น ยาวประมาณ 20 เซนติเมตร บรรเลง โดยการใช้มือบีบให้ไม้สองชิ้นกระทบกันให้บรรเลงในขบวนแห่กลองยาวในสมัยก่อน

อีป้าง หรือ พวงฮาด เป็นฆ้องไม้มีปี่ม ทำจากโลหะตีขึ้นรูปเป็นวงกลม เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 30 เซนติเมตร ใช้ไม้ตีสอดประสานกับกลองรำมะนาและกลองยาว ในขบวนแห่กลองยาวสมัยก่อน

1.1.2 รูปแบบการแสดง

การตั้งขบวน คณะจีนครกลองยาวจะมีรูปแบบการตั้งขบวนอยู่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบการบรรเลงอยู่กับที่ ใช้ในเวลาการซ้อม และ รูปแบบการเดินบรรเลงซึ่งจะตั้งขบวนเป็นแถว ตอนลึก ทั้งนี้เพื่อให้สะดวกกับการเดินบรรเลง

รูปแบบการบรรเลงอยู่กับที่ คณะจีนครกลองยาวจะให้กลองยาวขึ้นรวมกลุ่มกันเป็น วงกลม และให้กลองรำมะนา และเครื่องประกอบจังหวะอื่นๆอยู่ด้านข้างของวง รูปแบบนี้จะใช้ใน ตอนซ้อมก่อนออกทำการแสดง ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกในวงกลองยาวได้ยินเสียงของการบรรเลงได้ทั่วถึง กัน

ใช้สัญลักษณ์ แทนกลองยาว แทนกลองรำมะนา

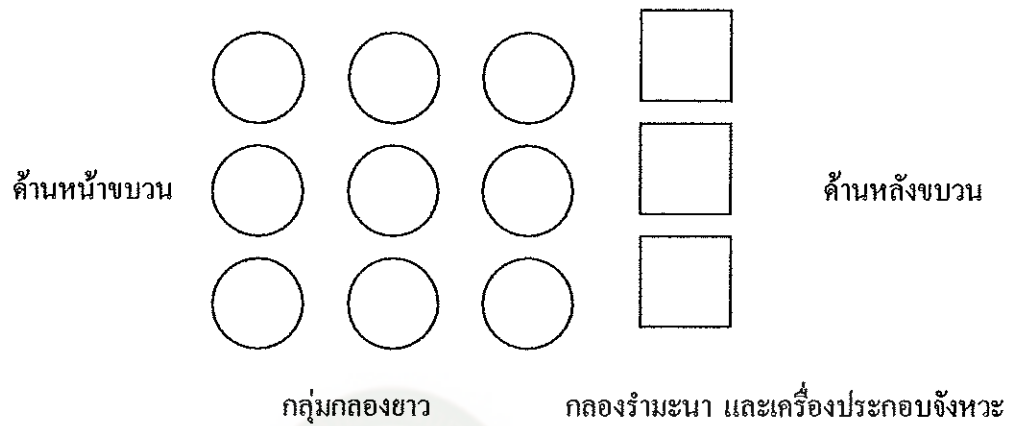

กลุ่มกลองยาว

กลองรำมะนา และเครื่องประกอบจังหวะ

ภาพประกอบที่ 5 รูปแบบการบรรเลงอยู่กับที่

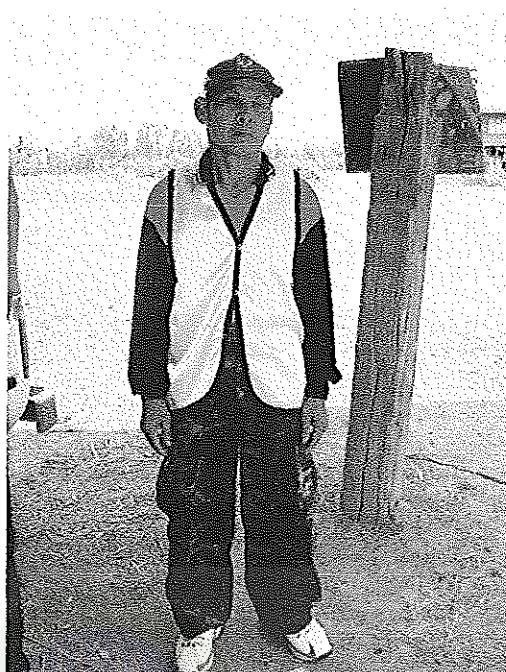
รูปแบบการเดินบรรเลงคณะจีนครกลองยาวจะตั้งขบวนเป็นแถวตอนลึก โดยให้กลองยาวอยู่ด้านหน้าขบวน และให้กลองร่ำมะนา และเครื่องประกอบจังหวะอื่นๆอยู่ด้านหลังของขบวน

ภาพประกอบที่ 6 รูปแบบการเดินบรรเลง

การบรรเลง การบรรเลงของคณะจีนครกลองยาวในสมัยเริ่มแรก จะมีรูปแบบจังหวะการบรรเลงเพียงรูปแบบเดียว ซึ่งรูปแบบนี้ถือได้ว่าเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของชาวอีสาน ซึ่งจังหวะของกลองยาวและกลองร่ำมะนาจะสลับกันว่า “เปิด เปิง ตึง ตึง เปิด เปิง ตึง” หรือที่ชาวอีสานมักจะพูดแทนเสียงที่ได้ยินว่า “กินป่นกึ่ง เทิงเค็ด เทิงเค็ม” ส่วนการแต่งกายนั้นคณะจีนครกลองยาวในอดีตจะใส่ เสื้อหม้อฮ่อม และนุ่งโจงกระเบน แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนมาใส่เสื้อยืด กางเกงขายาวแทน และใช้ผ้าขาวม้าคาดเอว และโพกศีรษะ เป็นต้น

ภาพประกอบที่ 7 รูปแบบจังหวะการบรรเลงของคณะจีนครกลองยาว

ภาพประกอบที่ 8 การแต่งกายของคณะจีนครกลองยาว

1.1.3 โอกาสในการแสดง

คณะจีนครกลองยาวจะรับงานแสดงทั่วไปที่มีผู้ว่าจ้างแต่ส่วนใหญ่จะเป็นงานมงคล เพราะงานอวมงคลนั้นชาวบ้านไม่นิยมนำวงกลองยาวมาร่วมขบวน จากการศึกษาค้นคว้าโอกาสที่ใช้ในการบรรเลงของวงจะเกี่ยวข้องกับจารีตประเพณีของชาวอีสาน หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “ฮิตสิบสอง” ฮิต มาจากคำว่า “จารีต” และ สิบสอง หมายถึง “สิบสองเดือน” ดังนั้นคำว่า “ฮิตสิบสอง” จึงหมายถึง ประเพณีที่ประชาชนชาวอีสานยึดถือปฏิบัติกันมาในโอกาสต่างๆทั้งสิบสองเดือนของแต่ละปี จากการศึกษาคณะจีนครกลองยาวจะมีโอกาสในการบรรเลงในแต่ละปี ดังนี้

บุญเดือนสี่ หรือบุญมหาชาติ หรือที่ชาวอีสานเรียกกันโดยทั่วไปว่า “บุญคแหวก” โดยเริ่มวันรวมหรือวันโฮม วงมโหรีอีสานจะบรรเลงประ โคมงานในตอนเช้าและในตอนบ่ายจะบรรเลงแห่พระเวสตันครเข้าเมือง จากนั้นในวันรุ่งขึ้นก็จะบรรเลงแห่กัณฑ์หลอนนำไปถวายวัด แต่ก่อนเมื่อพระรูปโคเทศน์กัณฑ์โคอยู่ เมื่อแห่กัณฑ์หลอนไปถึงก็จะนำกัณฑ์หลอนถวายพระรูปนั้น จึงเรียกว่า “กัณฑ์หลอน” เพราะทั้งพระและเจ้าของกัณฑ์จะไม่ทราบล่วงหน้า แต่ถ้าจะถวายเฉพาะพระนักเทศน์ที่ตนนิมนต์มาเรียกว่า “กัณฑ์จอบ” เพราะต้อง “จอบ” คือข่มขู่ให้แน่นเสียก่อนจึงจะแห่กัณฑ์เข้าวัด (ธวัช วิวัฒน์ปฐพี. 2538 : 101)

บุญเดือนห้า หรือบุญสงกรานต์ เป็นวันขึ้นปีใหม่ตามคติโบราณของชาวไทย ซึ่งชาวอีสานก็จะมีประเพณีทำบุญเฉพาะถิ่นซึ่งใช้วงมโหรีอีสานบรรเลง ดังนี้

บุญแห่ข้าวพันก้อน การแห่ข้าวพันก้อนเป็นการทำบุญโดยนำข้าวเหนียวหนึ่งมาทำเป็นก้อน โดประมาณเท่าปลายนิ้วก้อย จำนวนพันก้อนพร้อมเครื่องสักการะ คือ ดอกไม้ ธูปเทียน ไปบูชาพระรัตนตรัยที่วัด โดยจะทำในคืนวันที่ 15 เมษายน พอจวนสว่างราวตีสามตีสี่ ของวันที่ 16 เมษายน ก็รวมกันแห่ข้าวพันก้อนพร้อมเครื่องบูชาไปตามละแวกบ้านโดยมีฆ้องกลองตี และเครื่องดนตรีอื่นๆบรรเลงประกอบ ในฤดูฝนเมื่อฝนแล้งก็ทำพิธีแห่ข้าวพันก้อนโดยทำข้าวพันก้อนขึ้นพร้อมเครื่องบูชาและปาวร้องเทวดาแล้วแห่ไปบูชาที่วัด นอกจากนี้ข้าวพันก้อนจัดทำเพื่อเป็นเครื่องบูชาในงานบุญผะเหวดด้วย (สาร สาระทัศนานันท์. 2539 : 19)

บุญแห่ดอกไม้ เป็นการทำบุญถวายต้นดอกไม้แด่พระสงฆ์ หรือบูชาพระรัตนตรัย นิยมทำภายหลังตรุษสงกรานต์ โดยชาวบ้านจะออกไปหาดอกไม้ในป่าและนำมาไม้ไผ่มาทำเป็นคั่น หุ้มด้วยกาบกล้วยหรือหญ้าคา ประดับด้วยดอกไม้ชนิดต่างๆ และมีเครื่องไทยทาน เช่น สมุดกลินสอ ฝ้าย ด้าย ไหม ไม้ขีดไฟ ธูปเทียน ฯลฯ ผูกติดกับคั่นไม้ เรียกว่า “ต้นดอกไม้” พอตอนเย็นชาวบ้านก็จะแห่ต้นดอกไม้ไปยังวัดพร้อมกับมีฆ้องกลองตี และเครื่องดนตรีอื่นๆบรรเลงไปด้วย พอถึงวัดแห่รอบวัดสามรอบจึงนำคั่นดอกไม้ไปถวายพระสงฆ์ (สาร สาระทัศนานันท์. 2539 : 20)

บุญเดือนหก หรือบุญบั้งไฟ จัดทำขึ้นเพื่อบูชาอารักษ์หลักเมือง เป็นประเพณีขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ในวันแรกจะมีการแห่บั้งไฟ ประทัดบั้งไฟ และขบวนแห่แสดงการเล่นต่างๆ ในวันที่สองของงานจะนำบั้งไฟไปจุด ณ ที่นั่งร้านที่จัดไว้ (สาร สาระทัศนานันท์. 2539 : 8)

บุญเดือนแปด หรือบุญเข้าพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนแปด ชาวบ้านจะถวายภัตตาหารเช้าหรือ เพล พร้อมเครื่องใช้ต่างๆที่จำเป็นแด่พระสงฆ์ เช่น ไตรจีวร ยารักษาโรค โดยเฉพาะเครื่องให้แสงสว่าง เช่น เทียน ตะเกียง น้ำมัน เป็นต้น นอกจากนี้มีการถวายต้นเทียนซึ่งหล่อเป็นเล่มหรือแท่งขนาดใหญ่ตกแต่งอย่างสวยงาม เรียกว่า “เทียนพรรษา” โดยชาวบ้านจะมีพิธีแห่เทียนพรรษา นำไปถวายวัดเพื่อจุดไว้ในโบสถ์เป็นพุทธบูชาตลอดฤดูพรรษา (สาร สาระทัศนานันท์. 2539 : 12)

บุญเดือนสิบสอง หรือบุญกฐิน เป็นบุญถวายผ้าไตรจีวรแด่พระสงฆ์ซึ่งจำพรรษาแล้ว โดยเจ้าภาพจะเตรียมผ้าไตรจีวร พร้อมอัฐบริขาร และเครื่องไทยทาน วันรุ่งขึ้นก็เคลื่อนขบวนไปสู่วัดที่ทอด เมื่อนำอสังกฐินไปถึงวัดจะมีการแห่เวียนรอบวัดหรือโบสถ์สามรอบ จึงนำผ้ากฐินและเครื่องประกอบอื่นๆไปถวายที่โบสถ์หรือศาลาการเปรียญ (สาร สาระทัศนานันท์. 2539 : 16)

บุญผ้าป่า เป็นบุญที่ชาวบ้านจะนำสิ่งของต่างๆไปทอดถวาย ได้แก่ ผ้าไตรจีวร พร้อมเครื่องใช้ต่างๆ ตลอดจนอาหารและยารักษาโรค นำสิ่งของดังกล่าวไปไว้ที่วัด เมื่อถึงวัดจะมี

การแห่รอบวัดแล้วให้สัญญาณให้พระทราบ แต่ในปัจจุบันมีการกล่าวคำถวายผ้าป่าและมีปัจจัยคือเงินถวายพระภิกษุสามเณรและวัดเป็นพิเศษด้วย การทอดผ้าป่าจะทำเมื่อใดก็ได้แล้วแต่สะดวก (สาร สาระ ทัศนานันท์. 2539 : 18)

บุญบวช การบวชถือเป็นประเพณีไทยที่สืบทอดกันมานานไม่ว่าจะเป็นการบวชเพื่อทดแทนพระคุณพ่อแม่ หรือเป็นการบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ในประเพณีอีสานเมื่อมีการปลงศพจนเสร็จแล้วในตอนเช้า ในตอนบ่ายก็จะมีการแห่เข้าโบสถ์โดยจะใช้กลองยาวบรรเลงจนถึงวัด เสร็จพิธีจึงกลับมาจัดงานฉลองกันที่บ้าน จนถึงก่อนสว่างประมาณตีห้าจึงนำนาถไปส่งที่วัด

นอกจากงานบุญประเพณีประจำปีต่างๆ แล้ว ก็ยังมีงานที่มีผู้ว่าจ้างอื่นๆ อีก เช่น การแสดงตามสถาบันการศึกษา หรือสถานที่จัดการแสดงอื่นๆ การได้รับเชิญเข้าร่วมประกวดที่สถาบันการศึกษา หรือองค์กรต่างๆ จัดขึ้น เป็นต้น

1.1.4 พิธีกรรมและความเชื่อ

พิธีการไหว้ครู จากการศึกษาขณะขึ้นครกกลองยาว พบว่าชาวบ้านจะมีความเชื่อในเรื่องพิธีการไหว้ครูเพื่อช่วยเสริมให้เกิดความเชื่อมั่นในการบรรเลง ให้การบรรเลงเป็นไปด้วยความเรียบร้อยไม่มีอุปสรรค และหากไม่ได้ไหว้ครูก่อนการแสดงก็เชื่อว่ามักจะมีเหตุทำให้การแสดงมีอุปสรรค มีความรู้สึกว่าการบรรเลงไม่เข้ากันบรรเลงอย่างไรก็ไม่สนุก เป็นต้น คณะขึ้นครกกลองยาวมีการไหว้ครูก่อนการแสดงทุกครั้ง ซึ่งในการไหว้ครูนี้หัวหน้าคณะหรือผู้ที่กล่าวบทสวดได้จะเป็นผู้ทำพิธี จากการศึกษาพบว่ามีเครื่องไหว้ครู (คายอ้อ) และขั้นตอนพิธีการไหว้ครูดังนี้

เครื่องไหว้ครู ในการไหว้ครูก่อนการแสดงจะมีเครื่องไหว้ครูดังนี้

1. ดอกไม้ 5 คู่ (ขัน 5)
2. รูป 5 คู่
3. เทียน 5 คู่
4. เหล้าขาว 1 ขวด เทใส่แก้ว 1 แก้ว
5. แป้ง 1 กระจ่อง
6. น้ำ 1 ขัน
7. เงินเหรียญ 24 บาท
8. กรวยใบตอง 5 กรวย
9. กิ่งมะยม 1 กิ่ง

คณะชินครกลองยาวมีความเชื่อว่าไม่นำไข่มงมาใส่ไว้ในเครื่องไว้ครูดัวยเพราะเป็นความเชื่อตั้งแต่ครูอาจารย์ได้สอนไว้ ส่วนขั้นตอนและพิธีการไหว้ครู เมื่อจัดเตรียมเครื่องไหว้ครูครบถ้วน สมาชิกในคณะชินครกลองยาวก็จะมานั่งล้อมวงกันและนำเครื่องดนตรีไปวางรวมกัน จากนั้นหัวหน้าคณะหรือผู้นำพิธีจะนำเครื่องไหว้ครูใส่ในงาน เหล้าขาวจะเทใส่แก้วประมาณครึ่งแก้ว จุดเทียน 1 คู่ วางไว้ในงาน จากนั้นก็จะกราบบูชาพระรัตนตรัยและสวดอัญเชิญเทวดา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าวสักเก” ดังนี้

นะโมตัสสะ ะคะวะโตะ อะระหะโตะ สัมมาสัมพุทฺธัสสะ (3 รอบ)

อะระหังสัมมา สัมพุทฺโธคะวะวา พุทฺธังคะวะวันตังอะภิวาเทมิ

สะวะคะโตะ ะคะวะตาสัมโม ชัมมังนะมะสามิ

สุปะคิปปิโยโน ะคะวะโตะสะวะคะสังโฆ สังคังนะมามิ

สะรัชชัง สะเสนัง สะพันรุง นะรินทัง ประริดตานุภาโว สะทา รักษะตุติ

พระริควานะ เมตตัง สะเมตตา ะทันทตา อะวิกิขิตตะจิตตา ประริดตัง ะภันตุ

สักเค กาเม จะ รูปะ คิริสิขะระคะญะ จันตะลิกเข วิมานะ ทีเป รัฎฐะ จะ คามะ

ตะรุวะนะคะหะเน เคะหะวัตถุมหิ เขตเต ฎุมมา จาขันตุ เทวา ชะละละละวีสะเม

ยักขะคันธัพพะนาคา ตีฎฐันตา สันตีเก ยัง มุนิวะระวะจะนัง สาธะโว เม สุณันตุฯ

ชัมมัตสะวะนะกาโล อัมมะทันทตา ชัมมัตสะวะนะกาโล อัมมะทันทตา

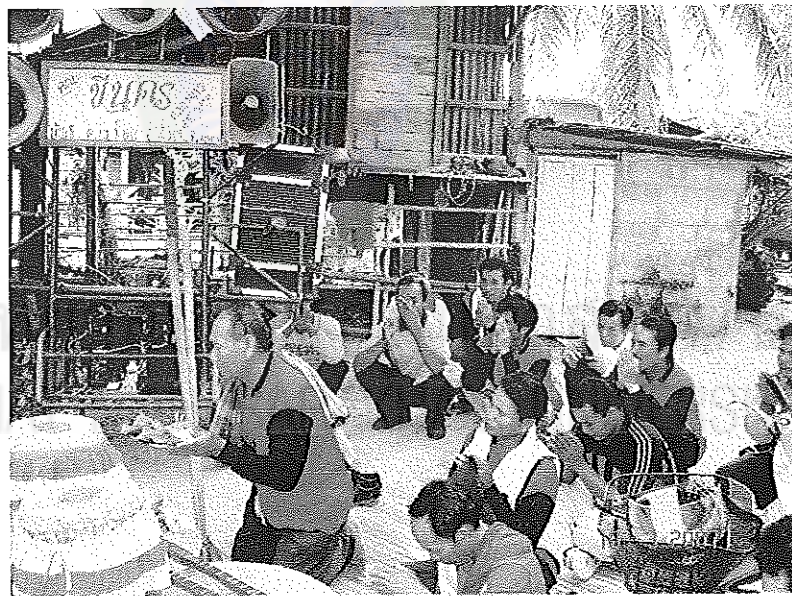
ชัมมัตสะวะนะกาโล อัมมะทันทตาฯ

(จ. เปรีชญ, 2535 : 51)

จากนั้นผู้นำพิธีก็จะเสกใส่เกล้าและเทใส่แก้วให้เต็มและแบ่งให้สมาชิกในคณะชินครกลองยาวทุกคน แล้วจะเทแป้งฝุ่นหอมและให้สมาชิกในคณะชินครกลองยาวทาที่หน้า จากนั้นก็จะบรรเลงเพลง 1 เพลง เป็นอันเสร็จพิธีไหว้ครู

ภาพประกอบที่ 9 คาย้อ หรือเครื่องโหว้ครู

ภาพประกอบที่ 10 การโหว้ครูของคณะขบวนกลองยาว

1.2 คณะราตรีจีนนคร

คณะสวดสรภัญญะหมู่บ้านปี เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช 2521 โดยแม่ชื่อน พันภักดี เป็นผู้นำสรภัญญะมาเผยแพร่ในชุมชนนี้ และได้ก่อตั้งเป็นคณะสรภัญญะขึ้น ครั้นแม่ชื่อนอายุมากแล้วจึงให้นางราตรี เกตุยงค์ เป็นหัวหน้าคณะสรภัญญะ และใช้ชื่อนางราตรีเป็นชื่อของคณะว่า “ราตรีจีนนคร” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ปัจจุบันมีสมาชิก 6 คน ดังนี้

- นางราตรี เกตุยงค์ (ผู้รับ)
- นางสมจิตร รัตนพล (ผู้ร้องนำ)
- นางสาวไฉ ทองเจริญ (ลูกคู่)
- นางแพงศรี โพธิ์ยี (ลูกคู่)
- นางบัวทอง นาสุริวงค์ (ลูกคู่)
- นางรัศดา มั่งสาลี (ลูกคู่)

1.2.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง

คณะสวดสรภัญญะไม่มีอุปกรณ์ในการแสดงมาก เนื่องจากความสำคัญของการแสดงอยู่ที่เนื้อหาของบทสวด ความพร้อมเพรียงของการสวด และท่วงทำนองของการสวด อุปกรณ์ที่ใช้จึงมีเพียงพานดอกไม้ที่ทำจากใบตองเย็บจับกลีบ 5 ชั้น เพื่อใช้ในพิธีไหว้ครู

ภาพประกอบที่ 11 พานดอกไม้ ใช้ประกอบพิธีไหว้ครูสวดสรภัญญะ

1.2.2 รูปแบบการแสดง

รูปแบบการนั่งและการแต่งกาย คณะสวดสรภัญญะราตรีจีนครจะมีรูปแบบการแสดง โดยเริ่มจากการนั่ง สมาชิกในคณะจะนั่งเป็นแถวหน้ากระดาน โดยมีพานดอกไม้วางไว้ด้านหน้าของแต่ละคน ผู้ที่เป็นผู้ร้องนำจะนั่งทางขวามือสุดถัดจากนั้นก็จะเป็นลูกคู่ที่คอยร้องรับ ในระหว่างการสวดก็จะนั่งพับเพียบและพนมมือไหว้ตลอดการสวด การแต่งกายของคณะสวดสรภัญญะราตรีจีนคร จะนุ่งผ้าถุงพื้นบ้าน (หมี่ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม) สวมเสื้อม่อฮ่อม และใช้สไบสีขาวพาดบ่า แต่ถ้าสวดในงานพิธีกรรมต่างๆของหมู่บ้าน ก็อาจจะสวมชุดพื้นบ้านธรรมดาแต่ใช้สไบพาดบ่าก็ได้

ภาพประกอบที่ 12 การนั่งสวดสรภัญญะ และการแต่งกายของคณะราตรีจีนคร

รูปแบบการสวดสรภัญญะ คณะสรภัญญะราตรีจีนคร จะมีลักษณะการสวดอยู่ 2 รูปแบบคือ การสวดในงานพิธีต่างๆ และการสวดสำหรับการประกวดสวดสรภัญญะ

การสวดในงานพิธีต่างๆ คณะจะเลือกบทกลอนเองหรือแล้วแต่ทางเจ้าภาพ หรือเจ้าของงานจะขอให้ร้องบทกลอนนั้นๆ แต่ถ้าสวดในงานศพก็จะสวดบทกลอนสอนจิต ใจ่ บทสวดธรรมสังเวช ส่วนบทสวดที่ใช้สวดในงานพิธีอื่นๆ ส่วนมากแล้วจะสวดบทสวดอาราธนาศีลห้า กลอนนิทานเรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ กลอนถวายบูชา กลอนนางมัทรี กลอนจริยธรรม เป็นต้น ซึ่งรูปแบบการสวดจะเริ่มจากกลอนบูชาดอกไม้ บทกลอนหลักที่ใช้สวด และสุดท้ายคือกลอนลา ดังนี้

กลอนมาลาควงดอกไม้

มาลาควงดอกไม้	มาตั้งไว้เพื่อบูชา
ขอบูชาคุณพระพุทธรูป	ที่ได้ตรัสรู้มา
มาลาควงดอกไม้	มาตั้งไว้เพื่อบูชา
ขอบูชาคุณพระธรรม	ที่ได้นำความรู้มา
มาลาควงดอกไม้	มาตั้งไว้เพื่อบูชา
ขอบูชาคุณพระสงฆ์	ที่ได้ทรงพระวินัย
ขอให้พวกท่านนี้	มีความสุขสวัสดิ์
ยินดีบุญกุศล	ทุกทุกคนจึงบูชา
ศรัทธาคือความเชื่อ	ประสาทความเลื่อมใส
เอาใจน้อมไครลักษณ์	ขจัดภัยทุกประการ

กลอนสอนจิต ใจ

จิตเอยจิต ใจเขลา	เห็นกายเนาว่ากายดี
จิตเอยจิตเลวทราม	ว่ากายงามหลงชมเชย
จิตเอยจิตหลงม	ชมเชยว่ากายนี้งาม
แท้จริงในร่างกาย	มีเครื่องหมายอนิจจัง
ทุกข์ขังอนัตตา	ไม่เลือกว่ากายใดใด
ภายนอกสุดไส	ทางกายก็อาดูร
ชั่วร้ายมรมาภมุต	ปฏิบัติล่น่าเกลียดขัง
เบื้อยพ้งน้ำเหลืองไหล	ทางภายในก็เนาเหม็น
กระตุกและเส้นเอ็น	ก็เนาเหม็น ไปตามกาย
ร่างกายมีวิญญาณ	ถึงปานนั้นก็เนาเหม็น
ร่างกายที่เป็นเป็น	ก็ยังเหม็นเหมือนคนตาย
น้ำหนองก็ไหลออก	มาภายนอกก็เกลียดขัง
เนื้อหนังก็อาดูร	ปฏิบัติล่นมคทั้งตัว
จิตชั่วจิตเลวทราม	เห็นกายงามก็ต้องการ
สงสารสังเวชจิต	ชั่วคิดผิดจากความจริง
รูปชายและกายหญิง	ตามเป็นจริงอนิจจัง
ไม่เที่ยงย่อมแปรผัน	ทุกข้มหันต์ไม่เที่ยงตรง
จิต ใจจิตจวงง	เลยลุ่มหลงด้วยโมหา

อวิชาหุ้มไว้
 ดวงจิตที่หม่นหมอง
 ดวงจิตผู้เป็นเจ้าของ
 ความแก่และเจ็บตาย
 เน่าเหม็นไม่รู้จัก
 รักใคร่เพราะยึดถือ
 ยิ่งรักยิ่งร้อนใจ
 กังวลเพราะรักใคร่
 รักใคร่เอาล้นเหลือ
 กิเลสเจ้าครอบงำ
 บุคคลผู้ทำบาป
 นักเลงคนทุศีล
 กิเลสเป็นนิเวศน์
 ดวงจิตเป็นกิเลส
 ปัญญามองไม่เห็น
 กายาเป็นทุกข์ขัง
 ค้นหาปิดดวงตา
 มืดมิดไม่เห็นหน
 ปัญญาความรู้ผิด
 ร่างกายตายเป็นผี
 ร่างกายมันเป็นผี
 ฉะนั้นไม่รู้ตน
 คำสอนพระผู้มี
 คั้นคว่ำให้เห็นตัว
 อบายไม่ได้ใกล้
 เป็นสุขเกษมสาร
 นี้แลจิตโง่เขลา

ดวงจิต ไชรี้ก็มีคมน
 เข้าปกครองในกายเน่า
 ไม่รู้เท่าซึ่งรูปกาย
 ของรูปกายไม่แลเห็น
 มีแต่รักอยู่ในใจ
 ในกำมือเป็นห่วงใย
 เหมือนกับไฟไหม้ร้อนรน
 ความอยากได้เป็นผิวเมีย
 ไม่เอื้อเพื่อศีลและธรรม
 พาเราทำอกุศล
 เขาต้องหาบไปเอาเอง
 ไม่ได้ยื่นคำพระสอน
 คำพระสอนไม่ได้ยื่น
 สังเวชโธ่จิตเศร้าหมอง
 ร่างกายเป็นอนิจจัง
 ขังทุกข์ไว้เป็นอนัตตา
 อวิชาปิดดวงใจ
 เหมือนกับคนไม่มีตา
 นั้นแลคือมิงฉาทฐิ
 จะมีคืออย่างใดใด
 ส่วนในนี้มันเป็นคน
 จึงจะพ้นจากเป็นผี
 ทรงตรัสชี้ให้เห็นตน
 ไม่ต้องกลัวต่อความตาย
 สำเร็จได้พระนิพพาน
 พระนิพพานเป็นเอ โค
 จึงทำเอาให้ได้เทอญ

บทสวดธรรมสังเวช

ไอ้แสนสงสารแต่ท่านผู้ตาย	สิ้นชีพอดวายม้วยมรณา
เขาผูกเขามัดเขารัดกายา	นำเวทนาแสนอาดูรใจ
ต้องนอนนิ่งแน่นไม่เหลียวแลใคร	วงศ์ญาติทั้งหลายอาลัยโศกา
ดวงจิตวิโยกเฝ้าแต่โศกศัลย์	ร้องไห้รักกันรำพันหวนหา
ไอ้แต่ไม่ได้กลับมา	นับวันหายหน้ามีแค่แลลับ
เคยกินเคยอยู่คู่ทุกข์คู่ยาก	ครั้งนี้มาพรากจากกันแตกดับ
ต้องอยู่เปลี่ยวผู้เดียวอาภัพ	กระดุกถมทับฝังกับป่าช้า
ร่างกายที่รักจักต้องเนาเหม็น	ปลงให้เห็นทุเรศสังเวชหนักหนา
เนื้อหนังเบียดพังทั่วทั้งกายา ฯ	

บทกลอนพระเวสสันดร

ฟังก่อนท่านทั้งหลาย	ฟังบรรยายเวสสันดร
ได้จำกรจากนคร	ทั้งบังอรแม่มัทรี
พระเวสก็โศก	นางมัทรีกำรำพัน
จากกันเพราะทำทาน	พระภูบาลไปแรมไพร
ทานปัจจัยพระนาเคนทร์	เพราะมีเวรจากพารา
เสสันตราและมัทรี	เสรำโศกแล้วอาลา
ไอ้มัทรีเอ๋ย	อย่าโศกเลยเสรำโศก
พินิจมีเวรกรรม	เพราะคำทานตัวนาเคนทร์
จำเป็นจะได้จาก	พรากมัทรีไว้ห่างกัน
ขอให้มัทรีนั้น	มีสุขสรรและहरุษา
พวกคณินพรธนา	ยุติกาเท่านี้แล

กลอนอาลา

ข้านี้ร้อยร้อยคำอาลา	แต่สาธุชนทั้งผอง
เสร็จสวดศรัทธาญะคัตถอง	ทำนองอีสานบ้านเรา
สำนึกรำลึกศรัทธาญะคัตถอง	เกินอรรถกล่าวคำล้ำขุนเขา
บันดาลศานติสุขหมู่เรา	ตราบเท่าคินคืบลับไป
คราวหน้ามาใหม่ไม่นาน	สืบสานขนบสพสมัย
ศรัทธาญะคัตถอง	ลาไปไม่ช้าจักมาเยือน

การสวดในการประกวดสรภัญญะ จะมีรูปแบบลำดับการสวดดังนี้

1. การเกริ่น โดยสวดบทกลอนบูชาพระรัตนตรัย กลอนไหว้ครูบออาจารย์ และ
กลอนถามข่าว

2. เนื้อหาหลัก โดยสวดกลอนนิทานต่างๆ บทสวดคำสอน เป็นต้น

3. เนื้อหาเสริม โดยสวดกลอนคุณครูอาจารย์ กลอนไหว้คุณบิดามารดา

4. การลา โดยการสวดบทกลอนอโหสิกรรม และกลอนอำลา

ดังตัวอย่างบทกลอนดังนี้

กลอนไหว้ครู

ข้าขอกราบไหว้คุณ	อัน ไพบูลย์พระอาจารย์
กรุณาทุกประการ	พระอาจารย์ท่านสั่งสอน
ยังไม่รู้สอนให้รู้	คุณของครูอุทิศให้สอน
ความรู้ที่ควรสอน	ท่านก็สอนให้ชัดเจน
วิชาความรู้แจ้ง	ครูชี้แจงให้แลเห็น
รักใคร่ไม่เอียงเอน	หวังให้เป็นฉลาดคม
ศิษย์สอนเป็นนิจ	สอนลูกศิษย์ให้งามสม
รู้แจ้งปัญญาคม	ให้ชื่นชมมนัสสา
เดือนมืดไม่รู้ธรรม	เหมือนเจ้าตำไม้อคลาหา
ความมืดเหมือนหลับตา	สอนวิชาให้เห็นจริง
สอนใจให้ฉลาด	ให้เปรี๊ยะปราศให้รู้จริง
อาจารย์ท่านสอนยิ่ง	ให้รู้จริงปัญญาญาณ
สวรรค์และนิพาน	ทุกประการอาจารย์สอน
ภายในและภายนอก	ท่านชี้บอกเป็นคำสอน
คุณพระอาจารย์สอน	เป็นคำกลอนด้วยความเพียร
คุณนี้ควรกราบไหว้	ยกขึ้นไหว้บนเหนือเศียร
พวกเราคงเล่าเรียน	อุสส่าห์เพียรให้เชี่ยวชาญ
กตัญญูให้รู้คุณ	ควรอุคหนุนพระอาจารย์
ควรไหว้ควรกราบกราน	พระอาจารย์ทุกเมื่อเทอญ

กลอนถามข่าว

วันนี้ได้มาปะ
 สวัสดิ์เห็นกันใหม่
 โชคดีได้เจอกัน
 รู้ข่าวความทุกข์สุข
 อยู่ที่ไหนคุณนารี
 นักประชันผู้เป็นคู่
 ใจงานบ้านที่อยู่
 ใครเป็นนายถ้าฝ่าย
 เมืองขึ้น
 จังหวัดของอำคา
 การทำนาในปีนี้
 เจริญเกิดคันคูกา

ได้มาพบหน้าในเวที
 อยู่ที่ไหนเพื่อนนารี
 ต้องรู้กันในเรื่องราว
 ความสนุกสุขสบาย
 คูหาที่กึ่งอาจ
 ผู้เป็นครูชื่ออะไร
 และตำบลตั้งอยู่ไหน
 ตั้งบ้านคุณบริบูรณ์หรือยัง
 แม่น้ำขึ้นจงบอกมา
 มีชื่อว่าเป็นอย่างไร
 สะดวกดีไหมคุณขา
 ไปพบหน้าสมาคม

กลอนก่องข้าวน้อยฆ่าแม่

ตื่นเกิดท่านทั้งหลาย
 สรรกัญญ์จะไค้กล่าว
 เป็นนิทานแต่ก่อนมา
 อยู่กับแม่เพียงสองคน
 ถึงฤดูยามเดือนหก
 ถึงเวลาพอดอนเช้า
 ส่วนมารดาอยู่ทางบ้าน
 วันนั้นเกิดบังเอิญ
 ทั้งพี่น้องนอกก็เปียกหลาย
 ป่านนี้ลูกแก้วเอย
 ไอ้หนอช่างหิวหลาย
 เขาก็หิวอยู่คนเดียว
 ส่วนมารดาพอไปถึง
 เขาก็เห็นก่องข้าวน้อย
 แม่เว้าว่าจ้อยจอย
 เขาก็คว่ำเอาแอกน้อย

หญิงและชายที่มาฟัง
 ท้าวกำพร้าก่องข้าวน้อย
 ท้าวกำพร้าบมีพ่อ
 ทำนากินสืบต่อมา
 ฝนตกมาก็เริ่มทำ
 มาเอาควายไปไถนา
 ทำอาหารออกไปส่ง
 ฝนตกมาตอนยามเช้า
 สวยเพนงานก็บ่แสง
 หิวเต็มทีลูกจ้อย
 จนตาลายมองบ่เห็น
 เหลียวหันหน้าว่าแม่นคน
 เอ็นไต่สูงกว่าเสียงหวาน
 ใจวิวอยน้ำตาไหล
 ถึงจะน้อยก็แน่นใน
 เดินวิวอยตรงเข้าหา

ส่วนมารคาก็เลยกลัว	ยกมือไหว้สองสามที
เขาก็ดีเข้าางอน	นอนกานาคับสังขาร
กินอ่อมแล้วข้าวยังมี	คิดอารีต่อแม่ตน

กลอนไหว้คุณบิดามารดา

ข้าขอกราบไหว้คุณ	ท่านมารดาและบิดา
เถียงลูกเฝ้ารักษา	แต่ตลอดมาจนเป็นคน
แสนยากลำบากกาย	ไม่คิดยากลำบากตน
ในใจให้กังวล	อยู่ด้วยลูกทุกเวลา
ขามกินถ้าลูกร้อง	ก็ต้องวางวิ้งมาหา
ขามนอนไม่เต็มตา	พอลูกร้องก็ต้องดู
กลัวเหลือบขงไถ่มด	จะกวนกักรับอุ้มชู
อดกินอดนอนสู้	ทนลำบากหนักไม่เบา
คุณแม่พ่อมากนัก	เปรียบน้ำหนักยิ่งภูเขา
แผ่นดินทั้งหมดเอา	มาเปรียบปูนไม่เท่ากัน
เหลือที่จะแทนคุณ	ของท่านนั้นใหญ่อนันต์
เว้นไว้แต่เรียนธรรม	เอามาสอนพอสอนคุณ
สอนธรรมที่จริงให้	รู้ไม่เพียงไว้เป็นทุน
แล้วจึงแสดงคุณ	ให้เห็นจริงเป็นธรรมดา
นั้นแล้วจึงนับได้	ว่าสนองซึ่งคุณนา
ใช้คำข้าวป้อนมา	และน้ำนมที่กลืนกิน

กลอนอ้อลา

ข้าน้อยร้อยคำอ้อลา	แค่สาธุชนทั้งผอง
เสร็จสวดสรวักญะคัคคอง	ทำนองอีสานบ้านเรา
สำเนกราเล็กศรัทธัน	เกินอรรถกล่าวคำล้ำขุนเขา
บันศาลสานดิสุขหมู่เรา	ตราบเท่าคินคัปลับไป
คราวหน้ามาใหม่ไม่นาน	สืบสานขนบสพสมัย
สรวักญ์บันเทิงเรงใจ	ลาไปไม่ช้าจักมาเยือน

1.2.3 โอกาสในการแสดง

ในการสวดสรภัญญะของคณะราตรีจีนคร เมื่อก่อนจะนิยมนสวดสรภัญญะในเทศกาล ออกพรรษา และเข้าพรรษา แต่ในปัจจุบันจะมีสวดในงานพิธีอื่นๆมากมาย เช่น งานบุญกฐิน บุญผะเหวด งานศพ งานบวช งานฉลองโบสถ์ วันพระ ฯลฯ นอกจากนั้นแล้วงานประเพณีอื่นๆที่จัด ขึ้นที่วัด ก็จะมีการเชิญคณะสรภัญญ์ ราตรีจีนคร ขึ้นสวด เพื่อเป็นการทำให้งานนั้นครึกครื้น ตลอดจน งานจัดนิทรรศการที่เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสาน การเข้าร่วมการประกวดขับร้อง สรภัญญ์ตามสถานที่ต่างๆ หรือแม้กระทั่งการเป็นวิทยากรเผยแพร่ความรู้ให้กับเยาวชนในสถานศึกษา ต่างๆด้วย

1.2.4 พิธีกรรมและความเชื่อ

คณะสวดสรภัญญ์ราตรีจีนครจะทำพิธีไหว้ครูก่อนการแสดงทุกครั้ง เพื่อเป็นสิริมงคล และเป็นการระลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ โดยมีอุปกรณ์ที่ใช้ในการไหว้ครูดังนี้

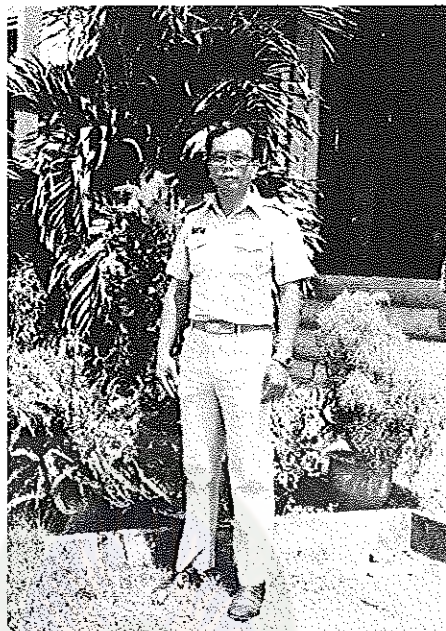
1. พานดอกไม้
2. รูป
3. เทียน
4. ผ้าขาว
5. เงินเหรียญ

ขั้นตอนในการไหว้ครู

ผู้นำไหว้ครูจะยกพานดอกไม้บูชาครู ไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คุณบิดา – มารดา คุณครูอาจารย์ พอเสร็จจากการประกอบพิธีแล้วจึงจะเริ่มสวดสรภัญญ์

1.3 พ่อสมาน-แม่คำปิ่น อุทัยเลี้ยง

นายสมาน อุทัยเลี้ยง

ภาพประกอบที่ 13 นายสมาน อุทัยเลี้ยง

นายสมาน อุทัยเลี้ยง เกิดวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๔๘๕ บ้านโนนมี ตำบลบัวค้อ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม บิดาชื่อ นายลุน อุทัยเลี้ยง มารดาชื่อนางอ่อนตา อุทัยเลี้ยง มีพี่น้องทั้งหมด 10 คน คือ

1. นายสมาน อุทัยเลี้ยง เป็นคนโต
2. นางทองใบ ภูมาลีซอ
3. นางทองใส ทับภูมี
4. นางวงเดือน อุทัยเลี้ยง
5. นายสำฤทธิ์ อุทัยเลี้ยง (เสียชีวิตแล้ว)
6. นายวิจิตร อุทัยเลี้ยง
7. ร.ต.ต สนิท อุทัยเลี้ยง (เสียชีวิตแล้ว)
8. นายคาบอคุณ อุทัยเลี้ยง
9. นายรงค์ศักดิ์ อุทัยเลี้ยง
10. นางบุษบา อุทัยเลี้ยง (แต่งงานแล้วแต่ยังใช้นามสกุลเดิม)

ปัจจุบัน นายสมาน อุทัยเลี้ยง อาศัยอยู่บ้านเลขที่ 45 หมู่ที่ 13 ตำบลเขวาใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีภรรยาชื่อ นางคำปิ่น อุทัยเลี้ยง มีบุตรด้วยกัน 3 คน อดีตเคยเป็นผู้อำนวยการโรงเรียน 8 แห่งในภาคอีสานปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญ

ประวัติการศึกษา

- สำเร็จการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านโนนมี พ.ศ 2497
- สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีจาก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน พ.ศ.2524

นายสมาน อุทัยเลี้ยง เริ่มมีความสนใจเครื่องดนตรีแคน ขณะที่กำลังศึกษาอยู่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เนื่องจากความชอบในดนตรีอีสาน แล้วก็เริ่มหัดเป่าแคนด้วยตัวเอง ในตอนนั้นยังไม่ได้จริงจังเท่าไร เมื่อสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีแล้ว ได้มาประกอบอาชีพรับราชการครูที่จังหวัดมหาสารคาม นายสมาน อุทัยเลี้ยง ได้เริ่มมีความสนใจที่จะเป่าแคน โดยที่ไม่ได้หวังว่าจะต้องให้เก่ง เพียงแต่ให้เป่าแคนเพื่อความเพลิดเพลินในครอบครัวเท่านั้น และอยากที่จะเผยแพร่ดนตรีอีสาน พอรับตำแหน่งผู้บริหาร โรงเรียนก็ได้ศึกษาการเป่าแคน โดยการสังเกตจากการสอนเด็กนักเรียนของอาจารย์คำสิงห์ ภูอาบกอง ในขณะที่เป็นอาจารย์ในโรงเรียนและสำเร็จการศึกษาทางด้านดนตรีโดยตรง (ปัจจุบันเป็นครูที่โรงเรียนอนุบาลมหาสารคาม) ต่อมาก็เริ่มเรียนกับอาจารย์ คำสิงห์ ภูอาบกอง แบบจริงจัง โดยการท่องจำทำนองและจังหวะของเพลงให้ได้ก่อน และก็ฝึกฝนมาเรื่อยๆ ใช้เวลาประมาณ 3 ปี จึงสามารถรับงานแสดงได้ และสามารถสอนลูกศิษย์ได้ งานแสดงครั้งแรกคือการประกวดดนตรีที่โรงเรียนวาปีปทุม พ.ศ. 2548 โดยการแนะนำของอาจารย์พงษ์รดา เขิดพานิช ซึ่งในการประกวดครั้งนั้นก็ได้รับรางวัลชนะเลิศ ได้ค่าตอบแทน 1,000 บาท ปัจจุบันได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรเรื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานในโรงเรียนต่างๆทั้งในและนอกจังหวัดมหาสารคาม และเป็นหมอแคนให้กับหมอลำ คำปิ่น อุทัยเลี้ยง (ภรรยา)